

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Hana Hamšíková

**Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie a její
vztah ke státu Ukrajina v kontextu ukrajinské krize**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Jan Šmíd

Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 10.12.2023

Obsah

Úvod.....	3
1. Politický vývoj Ukrajiny s ohledem na vztahy s Evropskou unií	6
1.1. Od nezávislosti k Oranžové revoluci	6
1.2. Euromajdan a anexe Krymského poloostrova	9
1.3. Konflikt na východní Ukrajině a invaze ruské armády v roce 2022	13
2. Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie.....	18
2.1. Vývoj Společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie.....	18
2.2. Evropská politika sousedství.....	20
2.3. Východní partnerství	22
3. Role SZBP EU v evropsko-ukrajinských vztazích	26
3.1. Vztahy EU a Ukrajiny před rokem 2014	26
3.2. Reakce EU na ukrajinskou krizi.....	30
Závěr.....	41
Anotace	47
Zdroje	48

Úvod

Ukrajina je geopoliticky velmi citlivé území zmiňující se mezi vlivy Evropské unie a Ruské federace. Strategickým cílem Ukrajiny, navzdory výkyvům a několika zvrátovým událostem, je však již od jejího vzniku proevropské směřování. Otázka ukrajinské integrace s EU byla důležitá v průběhu celé nezávislé existence země a dnes je aktuálnější než kdy dříve.

Ukrajinská krize, za kterou jsou považovány události počínaje Euromajdanem, je autory považována za nejvážnější krizi od druhé světové války. Stála životy občanů EU a vystavila hodnoty a jednotu EU velkému tlaku. I navzdory své roztržičnosti v důležitých otázkách se EU stala nejdůležitějším západním aktérem celé krize. Došlo ke koordinaci s USA ohledně sankcí proti Ruské federaci, MMF v případě finanční pomoci Ukrajině i OBSE při monitorování příměří, ale byla to právě EU, která vyvinula vícerozměrný přístup k ukrajinské krizi.

Tématem této práce je vývoj vzájemných vztahů mezi Ukrajinou a Evropskou unií primárně v období od Oranžové revoluce, která doprovázela ukrajinské prezidentské volby v roce 2004, do 24. února 2022, kdy došlo k invazi ruské armády na Ukrajinu. Hlavním cílem práce je zhodnocení působení zahraniční a bezpečnostní politiky EU v regionu východní Evropy a analýza dopadů ukrajinské krize na podobu SZBP a vlivu SZBP na vývoj ukrajinské krize. Práce objasňuje okolnosti vzniku Ukrajinské krize a zaměřuje se na kroky EU v reakci na krizi. Za stěžejní události práce považuje Oranžovou revoluci, anexi Krymského poloostrova Ruskou federací, vypuknutí vojenského konfliktu v oblasti Donbasu na jihovýchodě Ukrajiny, uznání separatistických lidových republik v Doněcku a Luhansku Ruskem a ruský útok na Ukrajinu v roce 2022.

Výzkum využívá kvalitativní výzkumnou metodiku k analýze a interpretaci. Využívá hermeneutickou výzkumnou techniku v deskriptivním a koncepčním rámci k investigaci současné písemné a vizuální literatury a stávajících politických dokumentů, které jsou základem Společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Práce vychází převážně z odborných textů a oficiálních dokumentů Evropské unie k jednotlivým rozhodnutím týkajících se ukrajinské krize. Pro dosažení cíle práce byly formulovány dvě hlavní výzkumné otázky:

- 1) Jak se měnila pozice Ukrajiny ve Společné zahraniční a bezpečnostní politice EU v období mezi lety 2004 a 2022?*
- 2) Jaký vliv měla ukrajinská krize na Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku EU?*

Při studiu evropské zahraniční politiky se velká část textů zaměřuje na vnitřní hybné síly integrace, které jistě mají nezanedbatelný vliv na její vývoj a podobu, ale objevují se tendence opomíjet roli vnějších vlivů, transformací a krizí, omezujících či naopak umožňujících výkon moci EU na poli mezinárodních vztahů. Za příklady můžeme uvést Gänzle & Sens, 2007; Jones, 2007 nebo Telò, 2007. U novějších studií jsou tyto tendence menší. Literatura, se kterou primárně pracuji, na první pohled kopíruje události, které i tato práce považuje za stěžejní, hlavně Euromajdan a anexi Krymu v roce 2014 a poté výrazné zhoršení situace v roce 2022. Toto nebyl záměr. Studované téma, tedy ukrajinská krize, se okolo roku 2017 ustálila ve formě vleklých bojů na východě země a byla upozaděna jak odborníky, tak médii a politiky. Ve studiu EU byla v této době zaměřena většina pozornosti na migrační krizi a s tím spojenou hrozbu terorismu či souběžně probíhající krizi eurozóny.

Za důležité zdroje pro tuto práci v souvislosti s rokem 2014 považuji speciální vydání *Journal of Common Market Studies* s názvem *Europe's Hybrid Foreign Policy: The Ukraine-Russia Crisis*, do kterého přispěli Davis Cross, Pawel Karolewski, Michal Natorski, Karolina Pomorska, Jolyon Howorth nebo Taras Kuzio, který se tématu ukrajinské krize věnuje kontinuálně (Kuzio 2014, 2017, 2023). Ohledně událostí okolo roku 2022 se opírám o studie Ajai Gaura a Nils D. Steinera.

Práce je členěna do tří kapitol. První kapitola obsahuje stručný náhled do vnitřního politického vývoje Ukrajiny od získání nezávislosti 8. prosince 1991 do počátku invaze ruské armády 24. února 2022. Kapitola popisuje události z daného období, které výrazně ovlivnily zahraniční směřování Ukrajiny. Cílem kapitoly je vymezit události, které v této práci slouží jako opěrné body analýzy vývoje vzájemných vztahů Ukrajiny a EU. Je členěna do tří podkapitol, z nichž první se zaměřuje na období před vypuknutím Oranžové revoluce a událostem, které ji doprovázely, druhá se věnuje protestům po nepodepsání Asociační dohody s EU Ukrajinou na podzim 2013, známým též pod označením Euromajdan a těsně následující anexi Krymu na začátku roku 2014, poslední vyčleněná část popisuje konflikt v oblasti Donbasu na jihovýchodě Ukrajiny těsně sousedící s Ruskou federací, který začal krátce po anexi Krymu a vyvrcholil invazí na Ukrajinu o osm let později.

Druhá kapitola je zaměřena na Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, pod jejíž záštitou se formují vztahy mezi Evropskou unií a Ukrajinou a je mateřskou politikou dvou později vzniklých iniciativ, které představují významné platformy pro vztahy

mezi Ukrajinou a Evropskou unií. Obě, Evropskou politiku sousedství a Východní partnerství, fungující v rámci susedské politiky, jsou blíže přiblíženy v jednotlivých podkapitolách.

Třetí část práce má za cíl zodpovědět hlavní výzkumné otázky celé práce, tedy prozkoumat vztahy mezi EU a Ukrajinou ve vymezeném období a výzvy zahraniční a bezpečnostní politiky, kterým v souvislosti s ukrajinskou krizí byla nucena čelit. Kapitola je rozdělena do dvou dílčích podkapitol zlomovými událostmi z přelomu let 2013-2014, tedy začátkem ukrajinské krize. První podkapitola se zaměřuje na počáteční smluvní vztahy mezi EU a Ukrajinou, které umožňují rozvoj ukrajinských integračních snah, a zaznamenává dřívější zdrženlivý postoj Evropské unie k ukrajinské integrační otázce s ohledem na vliv Ruské federace i vnitrostátní politické situace na Ukrajině. Zahrnuta je i role iniciativ evropské zahraniční politiky, ENP a Východního partnerství, v ukrajinské integraci a ukrajinském reformním procesu. Druhá část kapitoly zkoumá období ukrajinské krize. Hodnotí působení společné zahraniční a bezpečnostní politiky a jejích nástrojů v rámci snah o řešení krize a analyzuje dopady krize na SZBP a průběžné změny, které EU ve své zahraniční politice v jejím důsledku učinila.

1. Politický vývoj Ukrajiny s ohledem na vztahy s Evropskou unií

Tato kapitola obsahuje stručný vhled do politického vývoje Ukrajiny od okamžiku zisku nezávislosti v roce 1991 do začátku invaze vojsk Ruské federace v únoru 2022. Kapitola vytyčuje významné události politického vývoje, které ohraničují tři podkapitoly, do kterých je kapitola členěna. Za styčné body ve vývoji pro první podkapitolu označuje vyhlášení nezávislosti Ukrajiny v roce 1991 a vypuknutí Oranžové revoluce v důsledku prezidentských voleb 2004. Pro druhou podkapitolu jsou zásadní události Euromajdanu, ke kterým došlo na přelomu let 2013 a 2014 a těsně následující anexe Krymského poloostrova. Třetí podkapitola je vymezena začátkem vojenského konfliktu v Donecké a Luhanské oblasti na východě Ukrajiny, za jehož vyvrcholení lze považovat překročení ukrajinských hranic ruskou armádou v roce 2022.

1.1. Od nezávislosti k Oranžové revoluci

Vznik samostatného státu Ukrajina oficiálně připadá na 24. srpen 1991. Již na samotném počátku deklarovala nedotknutelnost svého území a současně bylo oznámeno, že Ukrajina nemá žádné územní nároky vůči sousedním státům. Prvním prezidentem se stal Leonid Kravčuk, který 8. prosince 1991 podepsal tzv. Bělověžskou dohodu o vytvoření Společenství nezávislých států (SNS), jenž ukončila existenci Sovětského svazu. Byl to právě Kravčuk, komu se podařilo velmi diplomaticky ukončit na Ukrajině komunistický režim a také výrazně omezit přetrvávající vliv Moskvy (Rychlík, Magocsi & Zilynskij, 2015). Z širšího mezinárodně-politického hlediska vzbuzovala Ukrajina zprvu mnohá očekávání. Za reálnou byla považována představa o zdánlivě solidních možnostech nového státu, které se stanou základem jeho hospodářského růstu. Ruská federace zůstala i po rozpadu SSSR nejdůležitějším z ukrajinských sousedů, v otázce rusko-ukrajinských vztahů se ale vytvořila a řadu let přetrvává komplikovaná situace a vzájemné vztahy se poněkud ochladily (Mokryk & Padevět, 2023).

V prezidentských volbách v roce 1994 byl novým prezidentem zvolen Leonid Kučma. Za jeho vlády byly vztahy mezi Kyjevem a Moskvou opětovně posíleny, nicméně jeho postoj byl dosti oboustranný (Mokryk & Padevět, 2023). Kučmovy politické kroky připomínaly tzv. *multivektorovou* politiku. Ukrajina pod jeho vedením navazovala smluvní vztahy jak s Ruskou federací, tak se západem, což bylo často předmětem kritiky.

Na summitu v Madridu v roce 1997 podepsali členové Severoatlantické aliance s Ukrajinou Chartu o zvláštním partnerství¹. V roce 1998 byla podepsána dohoda o ekonomické spolupráci s Ruskem a Dohoda o partnerství a spolupráci s Evropskou unií². (Vieira, 2016) Kučmův režim však bývá označován za pseudodemokratický s autokratickými prvky. (Rychlík, Magocsi & Zilynskyj, 2015) Na Ukrajině je často označován jako *system Rudých ředitelů*, dřívějších komunistických představitelů, kterým se po rozpadu Sovětského svazu podařilo vybudovat či obhájit nemalé jmění a politické postavení. (Mokryk & Padevět, 2023) Sám prezident je spojován se zmizením opozičního novináře Georgije Gongadzeho v roce 2000 a celkovým potlačováním svobody tisku.

Oranžová revoluce 2004

K prezidentským volbám v roce 2004 se upnuly naděje převážně prozápadně orientovaného obyvatelstva, které ve změně hlavy státu vidělo možnost změny směřování Ukrajiny, která byla za vlády prezidenta Kučmy a premiéra Janukoviče spíše proruská, a zlepšení ekonomické situace. Reprezentantem tohoto postoje se stal opoziční politik Viktor Juščenko. Ten se spojil s političkou Julií Tymošenkovou. Výsledný blok si za svůj symbol zvolil oranžovou barvu, proto se pro pozdější události zažilo označení *Oranžová revoluce*. Jeho nejvýraznějším protikandidátem byl premiér Viktor Janukovič.

První kolo voleb se konalo 31. 10. 2004 a velmi zřetelně ukázalo rozdělení nálad v ukrajinské společnosti. Za Janukoviče se postavil převážně východ země s výrazným podílem rusky hovořícího obyvatelstva. Prosazoval dosavadní „neutrální“ pozici Ukrajiny stanovenou prezidentem Kučmou, která však v dané situaci představovala spíše výrazný nárůst závislosti na Rusku. Na severozápadě země naopak sílila podpora Juščenka. Ten stál za jednoznačnou orientací Ukrajiny na západ a sliboval postupné zapojení země do euroatlantických struktur. (Rychlík, Magocsi & Zilynskyj, 2015; Nodia et al., 2017)

Již v prvním kole byly zaznamenána mnohé manipulace s hlasy. Na jednom okrese v Luhanské oblasti, kde většina hlasů náležela Janukovičovi, údajně dosáhla voličská účast 102 % (Mokryk & Padevět, 2023). Do jaké míry však byly ovlivněny konečné výsledky

¹ Cílem charty je posílit vzájemnou důvěru a spolupráci při vytvoření bezpečného a stabilního prostoru ve střední a východní Evropě, pro což je nezávislá, demokratická a stabilní Ukrajina považována za klíčový faktor.

² EU podporuje země, se kterými uzavřela dohodu o partnerství a spolupráci, při budování silného tržního hospodářství, zdravého klimatu pro podnikání a zahraniční investice a poskytuje pomoc při podpoře obchodních vztahů.

už dnes nejspíš nezjistíme. Formálně zvítězil Juščenko s 39,87 % hlasů, v těsném závěsu za ním skončil Janukovič s 39,32 %.

Kvůli velmi těsným výsledkům a podezřením na nezákonné ovlivňování voleb, požádala opozice, aby na druhé kolo dohlížela pětisetčlenné Mezinárodní pozorovatelská komise (IEOM). V podstatě ihned po konci voleb obvinila opozice vedená Juščenkem a Tymošenkovou vládu z podvodu, jelikož po sečtení 99 % odevzdaných hlasů bylo oznámeno, že Janukovič vede nad Juščenkem o 3 %. To ale neodpovídalo průzkumům provedeným v den voleb u asi 30 000 voličů opouštějících volební místnosti, které jasně ukazovaly převahu Juščenka. Nezávislá nevládní organizace Komise voličů Ukrajiny odhalila rozsáhlý volební podvod a korupci u do voleb zapojených úředníků, a i mezinárodní pozorovatelé došli k závěru, že volby nesplňovaly demokratické standardy. Evropská unie tak odmítla výsledky voleb uznat, zatímco ruský prezident Vladimír Putin gratuloval Janukovičovi k vítězství.

Po ohlášení výsledků druhého kola prezidentských voleb vypukly protesty v mnoha městech na západě Ukrajiny. (Nodia et al., 2017) V Kyjevě byla proti výsledkům svolána velká, časově neomezená demonstrace na hlavní třídě Chreščatyk (Mokryk & Padevět, 2023), jejíž hlavní část bývá označována jako *Maidan Nezalezhnosti*, náměstí nezávislosti. Když 24. listopadu Ústřední volební komise potvrdila Janukovičovo vítězství, demonstrace ještě zintenzivnily. Na Maidanu dokonce vzniklo stanové městečko Juščenkových podporovatelů.

Opozice podala stížnost na průběh voleb k Nejvyššímu soudu, který 3. prosince, s přihlédnutím na zprávu Mezinárodní pozorovatelské komise, výsledky druhého kola anuloval a nařídil jeho opakování, k tomu došlo 26. prosince. Výsledky byly oznámeny 11.1.2005, vítězem se stal Viktor Juščenko. (Nodia et al., 2017) Janukovič následně podal stížnost k Nejvyššímu soudu, ale neuspěl. Juščenko byl inaugurován 31.1.2005 a svou spojenkyni Tymošenkovou, na základě předvolební dohody, jmenoval premiérkou.

Těsně po skončení Oranžové revoluce zaznamenala Ukrajina dva významné úspěchy nového vedení země. První představoval pokus o demokratizaci země a celkové uvolnění režimu nastoleného prezidentem Kučmou a druhý navázání užších vztahů s Evropskou unií a západním světem (Marchuk, 2022), čemuž se budeme věnovat v dalších kapitolách.

Oranžová revoluce bývá vnímána jako významný milník ukrajinské novodobé historie. Jenže naděje veřejnosti, vložené do Juščenka a Tymošenkové, se nenaplnily (Mokryk & Padevět, 2023) a vzájemné vztahy mezi politiky se krátce po volbách rozpadly. Juščenko obvinil Tymošenkovou ze zrady Oranžové revoluce a odvolal ji z postu předsedy

vlády. Vláda jako celek poté podala demisi. Následovalo období častého střídání vlád a neutuchajících sporů mezi vládou a prezidentem. Ačkoli je vnitřní politická situace na Ukrajině během Juščenkova prezidentského období zajímavá, pro účely této práce není podstatná, proto ji opomeneme.

1.2. Euromajdan a anexe Krymského poloostrova

Juščenkovo prezidentské období bylo natolik bouřlivé, že i přes úspěchy na poli komunikace a rozšiřování vztahů se západem, získal v prvním kole prezidentských voleb v roce 2010 pouhých 6 % odevzdaných hlasů. V druhém kole se tak utkal Janukovič s Tymošenkovou. (Rychlík, Magocsi & Zilynskyj, 2015) Novým prezidentem se stal Viktor Janukovič. Tymošenková byla krátce na to zatčena a odsouzena za rozhodnutí týkající se toku ruského plynu na Ukrajinu a dále do Evropy, které učinila během svého působení v premiérském křesle (Kuzio, 2015).

Janukovič chtěl, stejně jako v předchozích volbách, udržet neutrální pozici Ukrajiny, tedy vyvážit její vztahy s Evropskou unií a Ruskou federací. I přes to že i nadále pokračovalo jednání mezi EU a Ukrajinou ohledně Asociační dohody (Marchuk, 2022), země se stále více přikláněla k Rusku.

V prosinci 2013 měla Ukrajina Asociační dohodu s Evropskou unií podepsat (Härtel, 2019), prezident Janukovič tak ale, po nátlaku Moskvy, odmítl učinit. (Cross & Karolewski, 2017; Masters, 2023) Cílem tehdejší Putinovy administrativy bylo získání Ukrajiny pro jeho plán euroasijského hospodářského společenství, jakési dalo by se říct období Evropského hospodářského společenství. (Ciascai, 2014; Masters, 2023) Pro Rusko tedy bylo spojení Ukrajiny a Evropské unie naprosto nepřijatelné. (Howorth, 2017)

Odmítnutí podpisu Asociační dohody na konci listopadu 2013 vyvolalo protesty studentů v Kyjevě, které následně přerostly v demonstrace stále se rozšiřující skupiny občanů nespokojených se zahraniční orientací země. (Ciascai, 2014; Rychlík, Magocsi & Zilynskyj, 2015; Masters, 2023) Podobně jako za trvání Oranžové revoluce, i v roce 2013 došlo k vybudování stanového městečka demonstrujících na kyjevském Majdanu, který se tentokrát zaplnil vlajkami EU, i proto bývají tyto demonstrace označovány jako *Euromajdan*.

Na začátku ledna 2014 odhlasoval ukrajinský parlament, kde měla většinu Janukovičova Strana regionů, balík zákonů, který znemožnil fungování občanské společnosti a kriminalizoval probíhající demonstrace. Obsahoval faktický zákaz shromažďování, demonstrací, jízdy v kolonách, omezování svobody projevu atd. (Mokryk & Padevět, 2023)

V průběhu ledna se situace na Majdanu stále zotřovala a přibývalo konfrontací mezi protestujícími a bezpečnostními složkami. Již v lednu během střetů došlo k prvním ztrátám na životech, převážně z řad demonstrujících. (Vieira, 2016) V únoru se pak vláda pokusila zakročit za pomoci síly nasazením zvláštních jednotek BERKUT³ (Kuzio, 2015). Odpověď na otázku, kdo tehdy začal jako první střílet, už nejspíš nikdy nedostaneme, stejně jako na tu, kam až sahalo zapojení ruských poradců. (Rychlík, Magocsi & Zilynskyj, 2015) K nejostrějšímu střetu došlo 20. února. Ten přerostl v regulérní pouliční boje, které měly za následek minimálně 200 mrtvých, převážně demonstrantů. (Vieira, 2016) Radomyr Mokryk během rozhovoru s Jiřím Padevětem dokonce zašel tak daleko, že tvrdé střety na Majdanu označil za „hromadné popravý“ (Mokryk & Padevět, 2023).

O den později byl prezident Janukovič, pod tlakem mezinárodního požadavku na uklidnění situace, nucen podepsat dohodu s opozicí. Ta obsahovala čtyři významné požadavky. Demonstranti zadrženi během protestů musí být propuštěni, mělo dojít k odvolání stávající vlády a jejímu nahrazení vládou prozatímní, musí být obnoveno znění Ústavy z roku 2004, což znamenalo omezení prezidentských pravomocí, posílených během Janukovičova období, a v neposlední řadě požadavek na uskutečnění nových prezidentských voleb do konce roku 2014. (Cross & Karolewski, 2017)

Majdan ale nebyl s formou dohody spokojen. 22. února tak došlo k útoku nespokojených na část města, kde sídlí prezident, vláda i parlament, který lze považovat za úspěšný. Část poslanců Janukovičovy strany v panice opustila parlament, parlament s usnášeníschopným obsazením následně rozhodl o sesazení Janukoviče z postu prezidenta republiky (Rychlík, Magocsi & Zilynskyj, 2015). Den na to Janukovič, za pomoci ruských tajných služeb, v tichosti opustil Kyjev a přes autonomní Krym uprchl do Ruska. (Mokryk & Padevět, 2023)

Pravomoci prezidenta po rozhodnutí Nejvyšší rady přešly na jejího předsedu Turčynova, který pověřil Arsenije Jaceňuka sestavením prozatímní vlády. Na Majdanu i nadále tábořila nejradikálnější část demonstrantů, což dobu trvání Euromajdanu fakticky protáhlo o několik dalších měsíců, jeho původní význam se však po únorových událostech vytratil. (Rychlík, Magocsi & Zilynskyj, 2015)

³ BERKUT byly speciální jednotky pořádkové policie ukrajinského ministerstva vnitra. Původně měla potírat organizovaný zločin, před událostmi Euromajdanu by se jejich činnost dala přirovnat k tajné policii. Prozatímní ministr vnitra Avakov je na konci února 2014 rozpustil.

Anexe Krymu 2014

Odezva Ruska na události Euromajdanu přišla téměř okamžitě. V obavě, že by se Ukrajina skutečně mohla začlenit do unijních a severoatlantických struktur, byla spuštěna rozsáhlá propagandistická kampaň, jejímž cílem byla aktivizace ruský hovořícího obyvatelstva. Výrazným motivem ruské propagandy bylo tvrzení, že kroky Ruské federace, které později vyústily až v okupaci Krymu, jsou přímým důsledkem události Euromajdanu, jenž byly značně překrucovány. (Kuzio, 2023) Rétorika ruských a ukrajinských úřadů (pod vedením Janukovičovy administrativy) proti demonstrantům na Euromajdanu, prezentovaná hlavně ruskou televizí, kterou sledovala většina Ukrajinců v Donbase a na Krymu, je vykreslovala jako *extrémisty, fašisty a krajně pravicové nacionalisty, které platí Západ*. Tyto masivní propagandistické útoky byly označeny i jako „nejúspěšnější blitzkrieg informační války, jaký jsme v historii informační války viděli“, a vyústily v absurdní situace, kdy ruské neonacistické skupiny zakládaly antifašistický odboj proti fašistům v Kyjevě. (Kuzio, 2015) Ruská definice fašismu neměla nic společného se západní politikou a vše souviselo s odsuzováním Ukrajinců, kteří odmítli přijmout, že jsou „malorusové“ (Kuzio, 2023). Postupně se začaly objevovat výrazné projevy nespokojenosti se situací okolo Euromajdanu. Tížená odezva se projevila převážně v oblasti Krymského poloostrova.

Ukrajinská flotila v sevastopolském přístavu byla zablokována ruskými loděmi. Ukrajinské posádky byly odříznuty od zásobování a obklíčeny vojáky v neoznačených zelených uniformách, kvůli kterým se jim začalo přezdívat „zelení mužáci“ (Kuzio, 2015 a 2017; Mokryk & Padevět, 2023). Až dodatečně, v březnu 2015, bylo potvrzeno ruským prezidentem Vladimírem Putinem, že se jednalo k příslušníky ruské armády. (Kuzio, 2017) Za těchto okolností zde nebylo pro ukrajinskou stranu mnoho možností a byla přinucena kapitulovat. Ukrajinské jednotky se stáhly a přenechaly Krym separatistům.

Na konci února 2014 speciální jednotky společně se separatisty obsadili budovy parlamentu a vlády v Simferopolu, 27. února poté parlament odhlasoval nové složení vlády a rozhodl o uspořádání referenda o nezávislosti Krymu na Ukrajině. O dva dny později, 1. března, požádal nový předseda Rady ministrů, Sergej Aksinov, prezidenta Ruské federace Vladimíra Putina o pomoc „s nastolením míru a pořádku“. Prezident Putin ještě tentýž den získal svolení parlamentu k invazi ruské armády na Krym, kde postupně obsadila strategické objekty autonomní republiky. (Rychlík, Magocsi & Zilynskyj, 2015; Gehring et al., 2017)

Dne 11. března vyhlásila vláda nezávislost Krymu. Avizované, narychlo uspořádané referendum o nezávislosti se uskutečnilo 16. března. V tom se údajně 97 % zúčastněných

voličů vyjádřilo, že si přeje odtržení Krymské oblasti od Ukrajiny a její následné připojení k Ruské federaci. Výsledky referenda nebyly uznány OSCE, USA, Kanadou ani Evropskou unií. (Cross & Karolewski, 2017) V konečném důsledku jej bez výhrad uznala pouze Ruská federace. Ukrajinci a krymští Tataři, jejich populace se odhaduje na 200 tisíc obyvatel, referendum bojkotovali. Tento postoj však přinesl Tatarům v následujícím období mnoho nepříjemností. Jejich situace se výrazně zhoršila a část z nich Krym raději opustila. (Mokryk & Padevět, 2023) Krymská vláda bez prodlení požádala o připojení Krymu k Ruské federaci a již 18. března byla podepsána Smlouva o přijetí Krymu do svazku Ruska.

Připojení Krymu zpět k Rusku považovali Ruskové za jakousi nápravu nespravedlnosti, za kterou nesl vinu Chruščov, který v roce 1954 daroval Krym Ukrajině (Rychlík, Magocsi & Zilynskyj, 2015). Samotné připojení ale bylo pro Moskvu poněkud komplikované. Spojení na Krymský poloostrov bylo z Ruska možné pouze letecky nebo po moři přes Kerčskou úžinu a krymská infrastruktura byla propojena s tou ukrajinskou, což způsobovalo problémy s dodávkou vody a elektřiny. V roce 2015 proto Rusko zahájilo stavbu mostu přes Tuzlanskou kosu, který se stal mimořádně důležitým pro rozvoj poloostrova. Stavba silničního mostu s čtyřproudou dálnicí byla dokončena v roce 2018 a získal jméno Krymský most. Ukrajina v souvislosti se vznikem mostu obvinila Rusko, že jej využívá k vytváření tlaku na ukrajinskou ekonomiku. Most totiž do značné míry blokuje export zemědělských plodin z přístavů Berďansk a Matiupol v Azovském moři. Vzrostla doba a frekvence kontrol projíždějících lodí a lodní provoz limituje i relativně malá volní výška mostu samotného.

Anexe Krymu je porušením řady mezinárodních smluv a odporuje principům mezinárodního práva. Mezi jinými bylo porušeno Budapešťské memorandum (1994), Smlouva o přátelství, spolupráci a partnerství mezi Ruskou federací a Ukrajinou (1997), Smlouva mezi Ruskou federací a Ukrajinou o rusko-ukrajinské státní hranici (2003).

1.3. Konflikt na východní Ukrajině a invaze ruské armády v roce 2022

Obdoba anexe Krymu se v dubnu 2014 začala projevovat i na východě Ukrajiny v oblasti Donecka a Luhanska. Zdejší rusky hovořící obyvatelstvo začalo volat po referendu po vzoru krymského poloostrova. Mělo rozhodnout o vyhlášení samostatnosti a poté i o připojení k Ruské federaci. Ve velkých městech východní oblasti, Donecku, Luhansku a Charkově propukly masivní protesty, neklidná atmosféra ale panovala i v dalších městech s výrazným podílem etnických Rusů. 6. dubna přerostly demonstrace ruských separatistů v Donecku do ostrých ozbrojených střetů s policií a následně až do otevřené vzpoury ruskojazyčné menšiny. Separatistům se úspěšně dařilo obsazovat policejní stanice i správní úřady a následující den, 7. dubna, vyhlásili samostatnou Doneckou lidovou republiku. Ve městě Luhansk se odehrával obdobný scénář. Dne 6. dubna demonstranti obsadili budovu tajné služby SBU a ozbrojili se zde nalezenými zbraněmi. O několik dní později žádali po Luhanském oblastním sovětu vyhlášení Luhanské lidové republiky a referenda, ve kterém by obyvatelstvo rozhodlo o tom, zda má Luhanská republika být součástí Ukrajiny nebo Ruska. Nakonec 27. dubna došlo k vyhlášení Luhanské lidové republiky.

Události vzbudily značné velmocenské nadšení v Ruské federaci, kde se pro ně zažilo označení „Ruské jaro“. V oblastech východní Ukrajiny po anexi Krymu začala, za podpory Ruska, narůstat popularita projektu tzv. *Novorossija*⁴. (Mokryk & Padevět, 2023) Pro jeho realizaci je nezbytné rozdělení Ukrajiny, respektive oddělení právě východní části země, která by nesla zmíněný název. (Masters, 2023)

Ukrajinská vláda se rozhodla zasáhnout proti proruským separatistům silou a 13. dubna zahájila „protiteroristickou operaci“, kdy nasadila na východě Ukrajiny armádu. V Charkově a v Oděse se podařilo obnovit pořádek, jihovýchod Ukrajiny ale zůstal pod kontrolou separatistů, které otevřeně podporovalo Rusko.

25. května se, de facto během občanské války, konaly mimořádné prezidentské volby, ve kterých se utkala Julija Tymošenková s Petrem Porošenkem. Hvězdné dny Tymošenkové byla ale podle všeho již u konce a z voleb odešla s pouhými 12,81 %. Porošenko byl zvolen s 54,7 % platných hlasů a stal se tak pátým prezidentem samostatné Ukrajiny.

Nový prezident se musel vypořádat s nastalou krizí. Na počátku konfliktu na východě se zdálo, že vojenský zásah, kterého se vedle řádné ukrajinské armády účastnily

⁴ Pojem *Novorossija*, nebo také Nové Rusko, není nijak nový. Během 18. a 19. století se jednalo o označení území na východě a jihu dnešní Ukrajiny, které obsadilo a kolonizovalo carské Rusko. Ruský prezident Vladimír Putin ho použil hned několikrát v kontextu jeho výzev ke „sjednocení ruského světa“, ke kterému by dle něj mělo dojít „krví a železem“ (Putin, 2013).

i dobrovolnické prapory, bude úspěšný. Účast dobrovolnických praporů byla sice ceněna, ale přinesla s sebou i politické komplikace. Často se jednalo o příslušníky nacionalistických formací. Obzvláště byl kritizován dobrovolnický prapor Azov⁵.

26. května se ukrajinské armádě za podpory dobrovolnických praporů podařilo ovládnout terminál doneckého letiště, načež 5. července vytlačila separatisty u ze Slovjanska, kde měli separatisté důležitý opěrný bod. Brzy nato, 17. července, bylo nad bojovou zónou sestřeleno dopravní letadlo MH17, letící z Amsterdamu do Kuala Lumpur. Zahynulo všech 298 lidí na palubě, převážně občanů Nizozemska. Událost přitáhla velkou mezinárodní pozornost. Separatisté ze sestřelení obvinili ukrajinskou armádu, bylo však pravděpodobnější, že letadlo nejspíš nedopatřením sestřelili právě separatisté. (Kuzio, 2015; Cross & Karolewski, 2016 a 2017) Objasněním události byl pověřen mezinárodní Společný vyšetřovací tým (JIT), zahrnující právníky a policejní experty z Nizozemska, Belgie, Austrálie, Malajsie a Ukrajiny. Letoun podle vyšetřovatelů zasáhla raketa z ruského systému protiletadlové obrany Buk. Patřila 53. brigádě ruské protivzdušné obrany, dislokované ve městě Kursk na západě Ruska. Separatisty bylo letadlo zřejmě mylně považováno za ukrajinský armádní letoun.

V polovině srpna se ukrajinské armádě téměř podařilo přerušit spojení mezi Doneckem a Luhanskem a obě lidové republiky pomalu přestávaly být životaschopnými útvary. Na frontě však došlo k obratu, když se na straně separatistů začalo výrazně více vojensky angažovat Rusko, které dodávalo separatistům zbraně i instruktory. (Steiner et al., 2022) Pod označením „dobrovolníci“ dokonce na Ukrajinu dorazily jednotky ruské armády. Přímou účast na konfliktu na východě země však Moskva i nadále popírala. Za pomoci ruských dobrovolníků zahájili separatisté 25. srpna 2014 protiofenzivu. Během tří dnů se jim podařilo zatlačit ukrajinskou armádu a obsadit město Novoazovsk a do 2. září i Ilovajsk.

Krátce nato, 5. září 2014, bylo v běloruském Minsku uzavřeno příměří mezi kyjevskou vládou a proruskými separatisty. Jednání, která se uskutečnila pod záštitou Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), vyústila v podepsání dohody, která zavazovala Kyjev k vyhlášení amnestie pro vzbouřence, decentralizaci státní správy a dočasný autonomní režim pro území obou lidových republik. (Vieira, 2016; Cross & Karolewski, 2017;

⁵ Původně šlo o policejní pluk Ministerstva vnitra Ukrajiny, který vznikl 5. května 2014 poté, co nový ukrajinský ministr vnitra Arsenij Avakov povolil vznik polovojenských dobrovolných jednotek, kvůli dlouhodobé nebeschopnosti ukrajinské armády na základě jejího podfinancování, která by pravděpodobně nedokázala odolávat Rusy podporovaným separatistům. Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva (OHCHR) prohlásil, že Azov porušuje pravidla vedení války např. rabováním od září 2014 do února 2015.

Howorth, 2017) Výklad posledního zmíněného bodu se ale ukázal být u obou stran diametrálně odlišný. Zatímco Kyjev kladl důraz na dočasný charakter autonomního fungování Donecké a Luhanské lidové republiky, separatistické elity se moci rozhodně vzdát neplánovaly.

Příměří z Minsku zůstalo téměř tři měsíce pouze na papíře, jelikož boje i nadále pokračovaly (Cross & Karolewski, 2017). Ačkoli ukrajinský prezident Porošenko vyhlásil 13. ledna v pořadí již čtvrtou mobilizaci, byla ukrajinská armáda i nadále vystavena řadě problémů. 19. ledna 2015 zaútočily separatistické jednotky na město Debalceve, které představovalo strategický dopravní uzel, a obklíčily zde pětitisícovou ukrajinskou vojenskou posádku. O tři dny později obsadili i terminál doneckého letiště. Pozdější útok separatistů na přístav Mariupol byl odražen. Cílem zřejmě zůstávalo obsazení pásu území, který by tvořil koridor k anektovanému Krymu.

Na začátku února se v Minsku opět uskutečnilo jednání o příměří. Sešli se zde Vladimír Putin, Petr Porošenko a představitelé separatistů z lidových republik. Po šestnáctihodinovém jednání, kterému se někdy přezdívá i „dlouhá noc v Minsku“ (Mokryk & Padevět, 2023) a které zprostředkovali německá kancléřka Angela Merkelová a francouzský prezident Francois Holland, byla podepsána dohoda stanovující podmínky příměří. (Howorth, 2017) Byla také deklarována potřeba hledat mírové řešení situace a dodržování územní celistvosti Ukrajiny. (Cross & Karolewski, 2017) Rusko se však tímto nijak nezavázalo dodržovat příměří, neboť na Ukrajině žádné ruské jednotky oficiálně nebyly.

Na základě druhé dohody z Minsku měla vzniknout demilitarizovaná zóna bez těžkých zbraní. Ukrajina je měla stáhnout 50 km do vnitrozemí a separatisté na úroveň z 19. září 2014. Bojující strany si měly vyměnit zajatce. Ukrajina se opět zavázala vyhlásit amnestii pro vzbouřence a přijmout do konce roku zákony umožňující decentralizaci, která ve skutečnosti představovala velmi širokou autonomii pro území obou lidových republik. Dohoda však nijak nespécifikovala jejich budoucí statut. Příměří začalo platit o půlnoci ze 14. na 15. února 2015, ani tentokrát ale nebylo dodrženo.

Ruská invaze na Ukrajinu 2022

Boje na východní Ukrajině probíhaly nepřetržitě od roku 2014, výrazné vyhrocení situace ale nastalo až o sedm let později. (Steiner et al., 2022) V červenci 2021 uveřejnil ruský prezident Vladimír Putin na internetové stránce kremlin.ru esejistický text, který nesl název *O jednotě Rusů a Ukrajinců*. Esej prezentovala Putinovu myšlenku, že Rusové a Ukrajinci

jsou jeden národ a hranice mezi nimi je umělá. (Putin, 2021; Masters, 2023) Tuto myšlenku svět od Putina neslyšel poprvé. V září 2013 na Valdajském fóru poukázal na tzv. organický model ruské státnosti: „Máme společné tradice, společnou mentalitu, společné dějiny a společnou kulturu (...) V tomto smyslu jsme jeden národ.“ (Putin, 2013; Kuzio, 2023)

Na podzim 2021 se začaly objevovat první zprávy o neobvyklé vojenské aktivitě ruských jednotek u ukrajinských hranic. (Steiner et al., 2022) Tyto přesuny vojenských jednotek vyvolaly nejen na Ukrajině, ale i ve světě obavy z možného ruského útoku. (Masters, 2023) Konec roku 2021 byl ve východní Evropě ve znamení zvyšujícího se napětí. Vojenská aktivita v těsné blízkosti hranic nijak neustávala a výrok předsedy Bezpečnostní rady Ruské federace Nikolaje Petruševa, který prohlásil, že se na Ukrajině brzy mohou udát věci, které donutí miliony Ukrajinců hledat útočiště kdekoliv jinde, vypjatou situaci také zrovna neuklidnil. Již tehdy bylo toto vyjádření považováno za jasný důkaz, že Rusko se chystá na přímou invazi na Ukrajinu. (ČT24, 9.1.2022) V prosinci se asi 30 km od hranic začala ozývat střelba. Podle dostupných informací mělo asi 100 posádek bojových vozidel ruské pěchoty v rámci cvičení pálit ostrými náboji.

Na začátku roku 2022 vyslala ruská armáda na cvičení k ukrajinským hranicím přibližně 3000 vojáků a 300 jednotek bojové techniky, kteří se připojili, k již se cvičícím. U ukrajinských hranic se tak podle odhadů soustředilo na 100 tisíc vojáků. Nahlášené cvičení mělo probíhat ve Vorněžské, Belgorodské a Brjanské oblasti, což jsou regiony, které přímo sousedí s Ukrajinou. (iROZHLAS, 11.1.2022) Ruští diplomaté na setkání s americkými diplomaty v Ženevě odmítli, že by Moskva měla v úmyslu zaútočit na Ukrajinu, zároveň ale varovali, aby západ nepodceňoval riziko konfrontace. (iROZHLAS, 11.1.2022)

Vladimír Putin na konci roku 2021 prohlásil, že jeho cílem je sesbírat území, která byla součástí Sovětského svazu, s odkazem na historické hranice Ruska. Vznosl také nerealistické požadavky vůči Severoatlantické alianci (Masters, 2023), jako například stažení aliančních sil z Rumunska a Bulharska nebo návrat rozložených sil do situace z roku 1997, tedy do doby před rozšířením NATO o postkomunistické země. (Český rozhlas, 21.1.2022)

I když to nebylo poprvé, co se prezident Putin nechal slyšet, že rozpad SSSR a východního bloku byly největšími chybami ruských dějin (Kuzio, 2023), stále neutichaly naděje, že se podaří vyhocenou situaci uklidnit diplomaticky. Jednání se však poměrně rychle dostala do patové situace a ruský útok tak i následující měsíc zůstával velmi reálnou možností vyústění. (Steiner et al., 2022; Gaur et al., 2023) 10. února vyzvalo Ministerstvo zahraničí Spojených států amerických občany své země, aby neprodleně opustili Ukrajinu,

s odůvodněním odkazujícím na stále se zvyšující hrozbu ruské agrese. (Gaur et al., 2023) O den později se ke Spojeným státům přidala i Velká Británie, následovaná Nizozemskem, Lotyšskem a Japonskem.

V následujícím týdnu přijali poslanci ruské Dumy usnesení, kterým vyzvali prezidenta Putina, aby uznal nezávislost povstaleckých republik na východě Ukrajiny. Putin nezávislost území Luhansku a Doněcku uznal 21.2.2022. (Steiner et al., 2022) V jeho televizním projevu mimo jiné Ukrajinu označil za loutkovou kolonii, která potřebuje nucenou správu a vrátil se i k původním ruským požadavkům vůči NATO. (iROZHLAS, 21.2.2022) O pouhé dva dny později, 24.2.2022, Vladimir Putin v projevu pro ruskou televizi oznámil zahájení „speciální vojenské operace“ na Ukrajině. Rusko, dle jeho slov, nemůže tolerovat hrozby, které přicházejí z Ukrajiny. V reakci na tento projev se v brzkých ranních hodinách 24. února 2022 Ukrajina ocitla pod útokem z Krymského poloostrova, povstaleckých republik, Ruska i území Běloruska. Vyvrcholením ukrajinské krize tak bylo vypuknutí otevřené války mezi Ukrajinou a Ruskem. (Steiner et al., 2022; Gaur et al., 2023) V projevu zaznělo, že hlavním cílem *speciální vojenské operace* je denacifikovat a demilitarizovat Ukrajinu. (Masters, 2023; Kuzio, 2023).

2. Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie

Tato kapitola je zaměřena na Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku EU, pod jejíž záštitou se formují vztahy mezi Evropskou unií a Ukrajinou. Společná zahraniční a bezpečnostní politika tvoří kostru evropské zahraniční politiky, a její popis nám pomůže pochopit roli, jakou Evropská unie hraje na mezinárodní scéně. V první části je tedy přiblížen vývoj Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU. Její institucionální změny měly přímý vliv na zahraniční politiku EU vůči Ukrajině. Je důležité zmínit parametry SZBP a jejího smluvního ukotvení, aby mohly být v další části práce zhodnoceny s ohledem na události vytyčené první kapitolou. SZBP je také předchůdcem a mateřskou politikou dvou iniciativ, které hrají klíčovou roli v evropsko-ukrajinských vztazích. Unie po přijetí Lisabonské smlouvy již nezaměřovala pouze na své rozšiřování, ale i na prohlubování vazeb se státy ve svém bezprostředním okolí a jejich stabilizaci, proto v roce 2004 vznikla tzv. Evropská politika sousedství, kterou přibližuje druhá podkapitola této části. Třetí podkapitola popisuje projekt Východního partnerství, který vzniká v reakci na ruské mocenské ambice v regionu. Východní partnerství je společně se Středomořskou unií regionalizací Evropské politiky sousedství, která měla umožnit navázání užších vztahů s východními sousedy EU, mezi které se řadí i Ukrajina.

2.1. Vývoj Společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie

Integrace zahraniční a bezpečnostní politiky států EU byla již od počátku velmi rozporuplnou a nejednotnou oblastí. Idea společné zahraniční politiky společenství byla představena již v 50. letech. První pokusy o integraci v této oblasti představuje francouzský návrh na vytvoření Evropského obranného společenství. Samotná smlouva, který by vytvořila obranné společenství však neprošla ratifikačním procesem v národních parlamentech, kdy ji samo francouzské Národní shromáždění odmítlo projednat.

První úspěšnou platformou pro společnou koordinaci zahraniční politiky jednotlivých členských států EHS byla tzv. Evropská politická spolupráce, která vznikla v roce 1970. Ta v průběhu let vykryštovala v mezivládní platformu pro konzultace a uskutečnění společných akcí. (Fiala, 2018)

Vyvrcholením převážně neúspěšných integračních snah v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky se stala Maastrichtská smlouva z roku 1993, která poprvé institucionalizovala spolupráci v této oblasti v rámci nové pilířové struktury. (Marchuk, 2022) V jejím rámci došlo k institucionální změně v Evropské politické spolupráci a jejímu

přejmenování na Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (SZBP). Členské státy se podle článku 5 Maastrichtské smlouvy „*měly vyhnout jakýmkoliv činům, které jsou v rozporu se zájmem Unie nebo které s velkou pravděpodobností způsobí oslabení její akceschopnosti jako kohezivní síly v mezinárodních vztazích*“ (Maastricht TEU, 1993, čl. J1). Rada EU, která je podle Smlouvy o EU hlavním aktérem v rámci Společné zahraniční a bezpečnostní politiky, dostala za úkol definovat zásady a směřování SZBP a současně nesla odpovědnost za implementování těchto zásad. Asistentem Rady je Politický výbor, jehož působení musí být v souladu s rolí Coreperu. Maastrichtská smlouva také stanoví, že má být brán v úvahu i názor Evropského parlamentu, se kterým má předsedající stát konzultovat hlavní aspekty a základní alternativy SZBP. Parlamentu bylo také přiznáno právo být Komisí i Radou pravidelně informován a interpelovat Radu ve věcech SZBP a dávat jí doporučení.

Dalším výrazným milníkem ve vývoji SZBP představuje Amsterdamská smlouva přijata 1.4.1999. Ta v rámci SZBP zavádí, vedle společných postupů a společných akcí, i nový nástroj, a to Společnou strategii, která představuje činnost EU ve sférách, kde mají členské státy důležité společné zájmy. Společná strategie je přijímána Evropskou radou na základě doporučení Rady EU, která je následně provádí prostřednictvím společných postupů a akcí. Amsterdamská smlouva také formuluje novou možnost hlasování v Radě, tzv. Konstruktivní abstence. Členské státy dostaly možnost vyjádřit nesouhlas s konkrétní aktivitou v oblasti SZBP, a přitom ji nezablokovat vetem. Člen Rady se může zdržet hlasování s odkazem na článek 23 revidované Smlouvy o EU. O aktivitě tedy nehlasuje, ale pokud je rozhodnutí přijato, akceptuje fakt, že toto rozhodnutí zavazuje Unii jako celek. Má tedy povinnost zdržet se jakékoliv akce, která by se mohla dostat do rozporu s akcemi Unie. Tímto způsobem se však může zdržet pouze omezená skupina států, která představuje v součtu vážených hlasů maximálně jednu třetinu hlasů v Radě. Amsterdamská smlouva také zavedla novou funkci Vysokého zmocněnce pro Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, který měl asistovat předsedajícímu státu a Radě EU při formulování, vytváření a implementování politických rozhodnutí a případně vést politický dialog se třetími stranami.

Další významnou revizi SZBP přinesla Lisabonská smlouva, která vešla v platnost v roce 2009. Jejím cílem bylo zajistit koherenci mezi jednotlivými složkami vnější politiky EU a uznání Unie jakožto relevantního aktéra mezinárodních vztahů. S Lisabonskou smlouvou vzniká nová funkce Vysokého představitele pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku a funkce stálého předsedy Evropské rady. Vysoký představitel pro SZBP přitom dle čl. 18, Smlouvy o EU, rev. Lisabonskou smlouvou „...vede *Společnou zahraniční*

a bezpečnostní politiku Unie. Přispívá svými návrhy k vytváření této politiky a provádí ji jako zmocněnec Rady. Vysoký představitel předsedá Radě pro zahraniční věci a je jedním z místopředsedů Komise. Zajišťuje soudržnost vnější činnosti Unie. V rámci Komise odpovídá za úkoly, které jí přísluší v oblasti vnějších vztahů, a za koordinaci dalších hledisek vnější činnosti Unie.“ Dále dle čl. 27, odst. 2 Smlouvy o EU, rev. Lisabonskou smlouvou: „*Vysoký představitel zastupuje Unii v záležitostech společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Jménem Unie vede politický dialog se třetími stranami a vyjadřuje postoj Unie v mezinárodních organizacích a na mezinárodních konferencích.“*

Lisabonská smlouva s sebou nepřinesla jen reformy v podobě nově zavedených funkcí. Vstupem této smlouvy v platnost nabyla EU i právní subjektivitu, nahradila dřívější Evropské společenství a stala se tak subjektem mezinárodních vztahů. Unie tak dostala možnost uzavírat smlouvy se třetími zeměmi či organizacemi. Tyto smlouvy lze uzavřít jednak s EU jako celkem a současně s jednotlivými členy EU. Evropská unie momentálně nabízí tři druhy smluv, jimiž jsou *obchodní dohody*, dále *dohody o partnerství a spolupráci*, a v nejvyšším stupni se pak jedná o *dohody o přidružení*.

2.2. Evropská politika sousedství

Unie po přijetí Lisabonské smlouvy již nezaměřuje pouze na své rozšiřování, ale i na prohlubování vazeb se státy ve svém bezprostředním okolí a jejich stabilizaci. Již v roce 2004 se objevila významná evropská iniciativa, tzv. Evropská politika sousedství (ENP). Ta se soustředí na bilaterální vztahy Evropské unie s partnerskými státy. (Ciascai, 2014) Vznik ENP je spjat s koncem Studené války a s tím souvisejícím pádem bilaterálního dělení světa, kdy EU začala více rozvíjet svou zahraniční politiku. Výhled dalšího rozšíření o státy bývalého východního bloku, o kterém se začalo jednat v průběhu 90. let, přiměl Unii zabývat se i nejzazším východem evropského kontinentu. Po připojení států střední a východní Evropy v roce 2004 totiž EU získala přímé sousedy z řad zemí bývalého Sovětského svazu. (Howorth, 2017) ENP oficiálně odstartovala v roce 2004.

ENP rozvíjí vztahy s celkem 16 zeměmi, dělícími se do dvou skupin, kterým nabízí politické přidružení, hospodářskou integraci a vyšší mobilitu pro jejich občany. Na jihu jde o Alžírsko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Libyi, Maroko, Palestinu, Sýrii a Tunisko. Na východě se jedná o Arménii, Ázerbájdžán, Bělorusko, Gruzii, Moldavsko a Ukrajinu.

Evropská politika sousedství byla zahájena jakožto alternativní politický rámec, který má skrze dvoustranné akční plány, které se soustředí na specifické problémy partnerských

států a stanovují program politických a hospodářských reforem, pomoci kooperaci států, které se nachází v těsné blízkosti hranic Evropské unie. (Vieira, 2016) ENP také poskytuje zapojeným státům finanční podporu, poskytovanou prostřednictvím Evropského nástroje sousedství (ENI). Systém pozitivních pobídek je nejen nástrojem ENP, ale i Společné zahraniční a bezpečnostní politiky samotné. Hlavním důvodem zavedení systému pozitivních pobídek bylo rozšíření EU na východ mezi lety 2004 a 2007 ve spojitosti s obavou, že EU dosáhne hraničního limitu absorpční kapacity⁶. (Ciascai, 2014) Kromě přímé finanční podpory, mohou být státy podporovány i zvýhodněnými přístupy na evropský trh prostřednictvím prohloubené a komplexní dohody o volném obchodu. (Nodia et al., 2017)

ENP lze chápat jako určitou formu externí vlády, která s sebou přináší šíření unijních norem a pravidel mezi státy, které nejsou členy Evropské unie a jejichž členství se blízké budoucnosti ani nepředpokládá⁷. Je možné charakterizovat jako mix politických strategií a výhod pro příslušné země na jedné straně a zejména bezpečnostních a ekonomických zájmů na straně druhé.

Jedním z principů Evropské politiky sousedství je i tzv. *join ownership*, tedy vztah rovnosti postavený na společném vlastnictví EU a daného státu, kdy mezi nimi funguje představa společného utváření politiky a společného hledání východisek z případných problémů. Tento princip však bývá často kritizován. Ve vztahu Evropské unie a Ukrajiny jej ukrajinské úřady označily za nefunkční⁸. Ve vztahu k Ukrajině jsou relevantní i principy *bottom up* a *top down*, které vyjadřují určitou asymetrii bilaterálních vztahů. V případě ENP hovoří většina odborníků převážně o principu *top down*, kdy se právě Evropská unie stává aktérem, který určuje pravidla, jež vedou ke změně na domácí scéně jednotlivých států. EU tedy představuje hlavního iniciátora této politiky.

ENP nevyžaduje přijetí kompletního *acquis communautaire*, ale je založena, jak již bylo zmíněno, je založena na bilaterálních jednáních mezi Evropskou unií a danými zeměmi, což v praxi umožňuje odmítnutí jakéhokoliv závazku, který představuje pro kteroukoliv ze smluvních stran nepřiměřeně vysoký náklad. (Gehring et al., 2017) To s sebou však nese také jistá úskalí. Relativní volnost podmínek nikterak nenutí státy, které jsou součástí ENP k výrazným, dlouhodobým a efektivním posunům, a to zejména proto, že u ENP absentuje

⁶ Absorpční kapacita představuje míru schopnosti EU přijímat nové státy, aniž by jejich začlenění narušilo stávající chod EU.

⁷ Situace na Ukrajině v roce 2022 tento bod lehce mění. Členství Ukrajiny v Evropské unii je v blízké budoucnosti dosti pravděpodobné. (Emerson & Blockmans, 2022)

⁸ Ukrajina, dle vyjádření členů oddělení pro evropskou integraci, přicházela s mnoha ideami, nicméně Evropská unie preferovala své nastavení priorit.

potenciálně nejsilnější pobídka, tedy plnohodnotné členství v Evropské unii. (Vieira, 2016; Howorth, 2017)

V roce 2011 proběhla částečná revize Evropské politiky sousedství. Důvodem byl zejména vývoj v arabských zemích, který vedl k tomu, že se ENP začala více soustředit na podporu stabilní a udržitelné demokracie a hospodářského rozvoje, konkrétně na podporu svobodných a spravedlivých voleb, boj s korupcí, nezávislost soudnictví, ochranu svobody projevu, shromažďování a sdružování atd. (Marchuk, 2022) ENP je tak v některých státech v podstatě nerealizovatelná, jelikož se jedná o autoritativní státy, které odmítají financovat demokratizaci a liberalizaci své země, tudíž je zde ENP se svým principem demokratické podmíněnosti zcela neefektivní.

2.3. Východní partnerství

Po rozšíření Evropské unie v roce 2004 se země východní Evropy staly blízkými sousedy Unie. Situace v tomto regionu měla potenciál výrazně ovlivnit i situaci uvnitř Unie, což se také v následujících letech potvrdilo. (Howorth, 2017) Program předsednické trojice Rady EU Francie-Česká republika-Švédsko v letech 2008 a 2009 si proto dal za cíl posílit jižní a východní rozměr Evropské sousedské politiky. Z Francie již v roce 2007 přišel plán vybudovat Středomořskou unii. Jejím vznikem došlo k vytvoření precedentu k postupné regionalizaci politiky sousedství. Silným impulzem pro vznik východní alternativy Středomořské unie byl mimo jiné i konflikt mezi Ruskou federací a Gruzii v roce 2008. (Howorth, 2017; Nodia et al., 2017) Bez ohledu na rozdílné postoje členských států EU k Rusku a jeho aspiraci na vytvoření nové sféry, země EU pochopily přímý dopad potenciální politické a ekonomické destabilizace východní Evropy. (Ciascai, 2014) Krátce po ruské invazi do Gruzie tak tehdejší ministři zahraničních věcí Polska, Radoslav Sikorski, a Švédska, Carl Bildt, představili projekt Východního partnerství. Evropská rada vznik iniciativy podpořila slovy: „Podpora stability, dobrého vládnutí a ekonomického rozvoje východního sousedství má pro Evropskou unii strategický význam.“ (Ciascai, 2014)

Polsko-švédská iniciativa Východního partnerství vznikla v reakci na přímé ohrožení států sousedících s Ruskou federací jejími mocenskými ambicemi a neschopnost Unie poskytnout vybraným zemím na východ EU, které měly zájem o úzké vztahy (Ukrajina, Moldavsko, Bělorusko, Gruzie, Arménie, Ázerbájdžán), možnost jakékoliv formy přidružení. (Nodia et al., 2017) Iniciativa byla oficiálně uvedena do provozu na pražském summitu 7. května 2009. Společné prohlášení na jeho závěr se stalo zakládajícím dokumentem

Východního partnerství a je nutno podotknout, že jej vytváří na základech již existujících bilaterálních vztahů mezi EU a jednotlivými partnerskými zeměmi, které se do projektu zapojily. (Ciascai, 2014)

Cílem Východního partnerství bylo prohloubení vztahů mezi EU a těmito zeměmi, posílení spolupráce v mnoha oblastech a urychlení sbližování mezi EU a šesticí zúčastněných zemí. Druhým významným cílem bylo zjednodušení vízového režimu pro obyvatele partnerských zemí, nemělo se ale jednat o zcela bezvízové cestování. (Gehring et al., 2017) Ustanovující pražský summit slíbil postupné kroky k liberalizaci a zjednodušení víz jako dlouhodobý cíl projektu.

Východní partnerství se snaží podporovat socioekonomické reformy partnerských států a napomáhat jejich přizpůsobení se Evropské unii. Projekt však žádnému ze zapojených států neslibuje budoucí členství, tuto možnost stejně jako Evropská politika sousedství ani nepředpokládá. (Emerson & Blockmans, 2022) Namísto toho zemím nabízí hlubší integraci do struktur EU, podporu jejich politickým, institucionálním a ekonomickým reformám dle standardů Unie, usnadnění obchodování a zvýšení mobility jejich obyvatel. Tyto pobídky měly vést ke stabilitě, dobrému vládnutí a ekonomickému rozvoji ve východním sousedství Evropské unie.

Východní partnerství má stejně jako jeho mateřská politika sousedství převážně bilaterální charakter. Cílem bilaterální spolupráce je prohloubení vztahů v oblasti politické asociace, ekonomické integrace, mobility a budování funkčních institucí nutných k demokratickému fungování země, a to skrze již existující struktury Evropské sousedské politiky. Projekt usiluje prioritně o podepsání nových dohod o přidružení a asociačních dohod mezi EU a jednotlivými zeměmi, které by nahradily existující dohody o partnerství a spolupráci z 90. let. (Marchuk, 2022)

Právě asociační dohody jsou podle Rady základním kamenem Východního partnerství a vytváří rámec spolupráce Unie se sousedním státem. I když jsou asociační dohody vyjednávané s každým státem individuálně, vždy obsahuje čtyři základní části. První tři se týkají politického dialogu a zahraniční a bezpečnostní politiky, spravedlnosti, svobody a bezpečnosti a ekonomické a sektorové spolupráce. Čtvrtou část představuje Dohoda o zóně volného obchodu, která je vyjednávána odděleně. Předpokladem pro začátek jednání o zóně volného obchodu je pak členství ve Světové obchodní organizaci (WTO), což některým z partnerských projektů brání ve vyjednání asociační dohody. (Gehring et al., 2017)

Oproti politice sousedství přineslo Východní partnerství i nový rozměr v podobě multilaterální dimenze vztahů s východními zeměmi. Ta doplňuje novou linii vztahů mezi samotnými partnerskými zeměmi, která by měla být založena na principu spolupráce. EU se prostřednictvím multilaterální složky Východního partnerství snaží pomoci budovat důvěru a rozvinout pevnější vztahy nejen mezi zapojenými zeměmi a Evropskou unií, ale i mezi šesticí států navzájem. (Gehring et al., 2017)

Nejvyšší institucí Východního partnerství jsou summity, které přezkoumávají dosavadní pokrok, definují základní linie dalšího vývoje a dodávají politický impuls pro implementaci reform. Tyto summity probíhají každé dva roky za účasti hlav partnerských zemí a představitelů všech 27 členských států Evropské unie.

Další úroveň multilaterální dimenze jsou schůzky ministrů zahraničí zemí Východního partnerství, které dohlíží na práci multilaterálních tematických platforem, na nichž se dvakrát ročně setkávají vysocí úředníci Evropské komise, členských států EU a partnerských zemí. Cílem platforem je sdílení informací, názorů a zkušeností v různých oblastech a zahájení konkrétních multilaterálních projektů.

Rozvinutější země zapojené do projektu, jako je například Ukrajina, se v souvislosti s multilaterálním rozměrem obávaly, že posilování regionální spolupráce zpomalí jejich vlastní integraci s EU a že projekt samotný nabízí příliš málo rozvinutým zemím, a naopak až příliš mnoho zemím s nedemokratickými režimy. Politici zapojených zemí také zdůrazňovali, že multilaterální rámec iniciativy a podpora vzájemné spolupráce stojí na předpokladu Evropské unie, že postsovětská východní Evropa již existuje jako region, ovšem dle jejich názoru tomu tak ještě není.

Země zahrnuté ve Východním se v průběhu let rozdělily podle ochoty nadále pokračovat v integraci s EU, na ty, které usilují o začlenění do EU (Ukrajina, Moldavsko, Gruzie), ty, které o členství z vlastního rozhodnutí (Ázerbájdžán) nebo kvůli strachu ze záměrů Moskvy (Arménie) neusilují a státy, které se ve snaze o začlenění samy diskvalifikovaly svým přikloněním k nedemokratickému režimu (Bělorusko, Ázerbájdžán). V rámci spolupráce s Moldavskem, Ukrajinou a Gruzii se uplatňuje prohloubená a komplexní dohoda o zóně volného obchodu. Všechny tři země podepsaly s EU dohody o přidružení v červnu 2014. (Filipec, 2017; Nodia et al., 2017) Tyto dohody jsou zaměřeny na podporu hospodářského rozvoje, nových obchodních příležitostí či zvyšování přímých zahraničních investic.

Projekt Východního partnerství nějakou dobu stagnoval. Novou dynamiku mu dodala ruská agrese na Ukrajině v roce 2014 a především pak na jaře 2022, která přiměla představitele Moldavska a Ukrajiny zvýšit úsilí o plné začlenění do evropských struktur.

3. Role SZBP EU v evropsko-ukrajinských vztazích

Cílem kapitoly je prozkoumat vztahy mezi EU a Ukrajinou a výzvy zahraniční a bezpečnostní politiky EU v souvislosti s událostmi na Ukrajině a zodpovědět výzkumné otázky položené v úvodu práce. Pro přehlednost je kapitola rozdělena na dvě dílčí části rokem 2014, tedy začátkem ukrajinské krize, který je zlomovým momentem evropsko-ukrajinských vztahů.

Podkapitola 3.1. zahrnuje převážně smluvní vazby Ukrajiny a EU a poukazuje na zdrženlivost EU vůči Ukrajině s ohledem na evropské vztahy s Ruskou federací, jež jsou faktorem se silným vlivem na evropský postoj k zemím východní Evropy. Do podkapitoly také spadají evropské zahraničně-politické iniciativy, ENP a Východní partnerství, je zde popsán jejich vliv na prohlubování vzájemných vztahů i ukrajinský postoj k nim. Druhá podkapitola se věnuje období odstartovaném Euromajdanem a zaměřuje se na vliv krize na Ukrajině na SZBP a analyzuje kroky EU.

3.1. Vztahy EU a Ukrajiny před rokem 2014

Ukrajina téměř okamžitě po svém odtržení od Sovětského svazu deklarovala svou ochotu zapojit se do západních struktur, tedy vyhlásila kurz směrem k evropské a transatlantické integraci. (Marchuk, 2022) Již 2. února 1992 pak přijali ministři zahraničí členských států tehdy ještě Evropského společenství *Deklaraci o Ukrajině*, ve které jednotně vyjádřili kladný postoj k výsledkům ukrajinského referenda o nezávislosti. V tomtéž roce přijalo Evropské společenství program TACIS. Šlo o program na podporu nově vzniklých nezávislých států ve východní Evropě a střední Asii, jehož cílem bylo poskytnutí finanční podpory pro reformování ekonomického a právního systému a rozvoj demokracie. (Härtel, 2019)

V průběhu 90. let se postupně začaly utvářet nástroje spolupráce Evropské unie a Ukrajiny, 3. října 1993 vznikl Výbor pro spolupráci a o rok později, 14. června 1994, byla podepsána Smlouva o partnerství a spolupráci mezi EU a Ukrajinou, která předznamenala posun v přístupu EU od vztahu zaměřeného na pomoc a hospodářskou spolupráci k širší politické agendě. (Gehring et al., 2017) Spolu s novými vyhlídkami na spolupráci v kulturní, vzdělávací, vědecké a technologické oblasti vytvořila Smlouva o partnerství a spolupráci i víceúrovňový politický dialog, jehož cílem bylo zapojit do vzájemného vztahu konzultace na nejvyšší politické úrovni. Členské státy Evropské unie ale dokončily ratifikaci smlouvy až v roce 1998. (Vieira, 2016) EU se během 90. let zaměřila spíše na plánované rozšíření

o post-komunistické země střední a východní Evropy, nově vzniklé státy jako Ukrajina a vztahy s nimi nebyly pro EU prioritou. (Härtel, 2019) Z toho vyplývající rozdíly mezi jednotlivými zeměmi padlého východního bloku byly z přístupu Unie jasně patrné, ať už z povahy nově navázaných smluvních vztahů⁹, nebo nástrojů finanční podpory¹⁰.

Za vlády Leonida Kravčuka (1991-1994) si Ukrajina budovala nezávislou národní identitu a aktivně se snažila o navázání vztahů se západem, bylo by ale mylné tvrdit, že měla Ukrajina tak krátce po svém osamostatnění zájem o plné členství v Evropské unii. Primárně se soustředila na svou bezpečnost a v letech 1993 a 1994 dokonce probíhala diskuse o úplné neutralitě Ukrajiny. Od této možnosti se ale nakonec ustoupilo a za vlády Leonida Kučmy (1994-2004) začaly vztahy s Evropskou unií nabírat na intenzitě. V roce 1996 pak Ukrajina oficiálně deklarovala svůj strategický cíl vstoupit do EU, čímž potvrdila své integrační úsilí vůči EU. Vnitrostátní politika a konkrétní politické kroky ale byly v rozporu s proklamovanou proevropskou zahraniční politikou. Učiněná evropská volba a Kučmovy zahraniční aktivity částečně zaplňovaly ideologickou prázdnotu vzniklou po pádu komunismu, ale také sloužily jako legitimizace Kučmova až autoritativního režimu a částečně kompenzovaly i celkový úpadek země a absenci důležitých reforem. (Vieira, 2016)

Na začátku září 1997 proběhl evropsko-ukrajinský summit v Kyjevě, kde obě strany ztvrdily svůj postoj k další vzájemné spolupráci a Unie přislíbila co nejrychlejší ratifikaci Smlouvy o partnerství a spolupráci. (Vieira, 2016) Ještě ten samý rok ale Ukrajina podepsala obdobnou smlouvu i s Ruskou federací a o rok později Kučmova administrativa představila Strategii ukrajinské integrace do Evropské unie. Dalším projevem Kučmovy multivektorové politiky byl vstup Ukrajiny do Jednotného ekonomického prostoru¹¹ zemí bývalého Sovětského svazu, který představoval snahu Ruska nabídnout svým sousedům alternativu k evropským strukturám a udržet si tak statut velmoci v rámci regionu. Tento krok byl ale v přímém rozporu s později přijatým Akčním plánem mezi EU a Ukrajinou. Kvůli členství v Jednotném prostoru by totiž Ukrajina nemohla vstoupit do Světové obchodní organizace (WTO) a tedy ani do Evropské unie, a pokud ano, tak jedině společně s Ruskem.

⁹ Evropské dohody pro bývalé komunistické země střední a východní Evropy a Pobaltí, které předznamenávaly budoucí plné členství v EU, a Smlouvy o partnerství a spolupráci pro země bývalého Sovětského svazu, které členství nepředpokládaly.

¹⁰ PHARE – program na pomoc při restrukturalizaci hospodářství, původně pouze pro Polsko a Maďarsko, později i pro zbylé země Východního rozšíření; TACIS

¹¹ Cílem Jednotného ekonomického prostoru je vytvoření prostoru s volným pohybem osob, zboží, služeb a kapitálu a výhledově i vznik měnové unie.

V roce 2002 prezident Kučma vystoupil v parlamentu s prohlášením s charakteristickým názvem „Evropský výběr“. Podle tohoto dokumentu se Ukrajina měla stát asociovanou zemí EU v letech 2004-2007, připojit se do evropské celní unie v roce 2007 a splnit kritéria členství do roku 2011. Pochopitelně, toto vystoupení prezidenta bylo spíše deklarativní a neodráželo ukrajinské integrační úspěchy. Evropská unie neměla během Kučmovy vlády žádnou konkrétní strategii pro jednání s Ukrajinou. Tehdejší předseda Evropské komise Romano Prodi se dokonce nechal slyšet, že „fakt, že se Ukrajinci cítí být Evropany (...) pro něj nic neznamená“, a že „Ukrajina má asi tak velkou šanci připojit se k Evropské unii jako Nový Zéland“. (Howorth, 2017) Komisař pro rozšíření Günter Verheugen ale dodával, že „dveře nemohou zůstat zavřené“.

Další etapa vztahů mezi EU a Ukrajinou je poznamenána dvěma událostmi roku 2004: Východním rozšířením Evropské unie a prezidentskými volbami na Ukrajině. Nejrozsáhlejší evropské rozšíření je důležité zejména z toho důvodu, že 1. května 2004 získala Ukrajina společnou hranici s Evropskou unií, což jí otevřelo nové možnosti integrace a umožnilo vznik nové úrovně vzájemných vztahů. Je totiž v zájmu EU zabezpečit mír a stabilitu ve svém bezprostředním sousedství. (Viera, 2016) Právě geografické přiblížení Ukrajiny přimělo Unii přehodnotit svůj poněkud opatrný až skeptický postoj k ukrajinským integračním ambicím, ovšem i tak formulování jasného přístupu EU trvalo poměrně dlouho.

Náznak komplexnější strategie přinesla až Evropská sousedská politika. (Howorth, 2017) Ukrajina ji ale vnímala poněkud chladně a přistupovala k ní se značnou nedůvěrou. Představitelům Ukrajiny se nelíbilo, že politika zahrnuje všechny sousedské státy Unie, evropské i mimoevropské, demokratické i autoritativní, do jedné, velmi obecné kategorie. Nebyly brány v potaz žádné rozdíly ani mezi zeměmi, které měly zájem o plné členství v EU (Ukrajina) a které tento zájem nemají (Rusko). ENP také nenabízela tolik, kolik Ukrajina od podobného projektu očekávala. Nabídla jen velmi málo nových úrovní vztahů a nepředstavila dostatek motivujících podnětů. Vůbec největším zklamáním však bylo, že dokument zřizující ENP nepřinesl jakoukoliv možnost eventuálního členství. Přístup EU je však pochopitelný. Ukrajina dlouhodobě nevěnovala dostatečnou míru pozornosti a úsilí implementaci důležitých reforem. Zdrženlivě bylo přistupováno i ke Kučmově režimu a autoritářskému kontextu jeho vlády.

Prvním důležitým krokem pod záštitou Evropské sousedské politiky bylo vyjednávání Akčního plánu, které začalo již v roce 2004, bylo ale dočasně přerušeno událostmi doprovázejícími prezidentské volby na Ukrajině, pro které se zažilo označení Oranžová

revoluce. Unie jako celek na tyto události nedokázala efektivně reagovat, nicméně některé z nových členských států (Polsko, Litva) podpořily demokratizaci Ukrajiny a s ní spojovaného prezidentského kandidáta Viktora Juščenka.

Konečná podoba akčního plánu byla dojednána začátkem roku 2005, nebyla ale přijata s nadšením. (Vieira, 2016) Nová prozápadní ukrajinská vláda měla za to, že plán odráží pouze úroveň vztahů, kterých byla Ukrajina schopna dosáhnout před Oranžovou revolucí. I když EU měla k novému prezidentovi Juščenkovi jisté sympatie, jako celek se snažila vystupovat spíše neutrálně a zaměřila se na podporu demokratických reforem v zemi a prohloubení vzájemných vztahů v rámci ENP. Vyjádření k ukrajinským aspiracím na členství v EU tak stále zůstávalo nevyřčeno.

Plán představil návrh spolupráce na následující tři roky. EU v dokumentu bere v potaz ukrajinskou touhu po integraci a definuje hlavní priority pro dané období, mezi které patří například posílení stability a efektivního fungování státních institucí, vláda zákona, demokratické konání voleb nebo vstup Ukrajiny do WTO. (Vieira, 2016; Gehring et al., 2017)

Jak již bylo řečeno, EU kladla během implementace Akčního plánu největší důraz na podporu demokracie na Ukrajině, přičemž ji prosazovala způsobem *Top down*. To ale mělo značně omezený efekt a skutečné výsledky se dostavovaly pouze v případě, že EU dokázala nabídnout okamžitou „odměnu“. Byla to právě ENP a s ní spojený Akční plán, který do vzájemných vztahů mezi EU a Ukrajinou přinesl podmíněnost v podobě ekonomické spolupráce při uskutečnění demokratických vnitrostátních reforem. (Vieira, 2016) V roce 2005 tak Ukrajina získala statut tržní ekonomiky, coby odměnu za demokratický průběh druhého kola prezidentských voleb 2004. Spravedlivé parlamentní volby 2006 a 2007 zase byly odměněny pomocí, aby Ukrajina dosáhla na členství ve WTO¹². (Gehring et al., 2017)

Zpětně je však plnění Akčního plánu hodnoceno spíše negativně. I když 224 z 227 vládních návrhů z let 2005 až 2008 bylo v souladu s obsahem Akčního plánu, naplňovaly pouze 11 ze 73 stanovených priorit. Největší kritice Ukrajina čelila v oblasti podpory demokracie a vlády zákona. (Vieira, 2016) Evropská komise při evaluaci Akčního plánu (2008) zdůraznila, že mezi klíčové priority i nadále patří ústavní reforma, která by ustavila systém brzd a protiváh mezi státními institucemi, a reforma soudního systému, která by zajistila jeho nezávislost. (Marchuk, 2022) V těchto oblastech totiž Ukrajina od Oranžové revoluce nijak nepokročila. Problémy s implementací reforem přímo souvisí s nestabilní

¹² Ukrajina se stala členem WTO v roce 2008.

ukrajinskou vnitrostátní politickou situací, která následovala vzápětí po prezidentských volbách. Po volbách do parlamentu 2007 nastala velmi komplikovaná politická krize způsobená střety mezi prezidentem Juščenkem a premiérem Janukovičem, při nichž byl nezářídka obcházen parlament i soudní systém, a bránila očekávané demokratické konsolidaci.

Když v roce 2009 přišel projekt Východního partnerství, nesetkal se ze strany Ukrajiny s velkým nadšením. Ukrajina ho odmítla nahlížet jako alternativu členství v Evropské unii, v jehož umožnění doufala, a neviděla v něm žádnou přidanou hodnotu. Jádrem spolupráce mělo být vyjednání a podepsání nových Asociačních dohod s jednotlivými partnerskými státy, zahrnující i vznik zóny volného obchodu. Záměr vybudovat zónu volného obchodu ale obsahovala už Smlouva o partnerství a spolupráci, přijatá v roce 1994, a o Asociační dohodě mezi EU a Ukrajinou se začalo jednat již v roce 2007, tedy dva roky před vznikem iniciativy. (Vieira, 2016) Prezident Juščenko proto chtěl, aby Ukrajina získala v rámci Východního partnerství výsostné postavení. To se oficiálně nestalo, neformálně se však podoba dohody s Ukrajinou stala modelem pro budoucí dohody se sousedními zeměmi.

3.2. Reakce EU na ukrajinskou krizi

Paradoxně se Východní partnerství stalo katalyzátorem následujících událostí, které jsou odborníky považovány za nejvážnější krizi v poválečném období, jelikož poprvé od druhé světové války došlo v Evropě k anektování území suverénního a nezávislého státu jinou zemí. (Ciascai, 2014) Náročné politické a strategické zkoumání, ke kterému se EU v rámci Východního partnerství přiklonila, dalo jasně najevo zdrženlivost Evropské unie vůči Rusku. Za příklad může být uvedeno neustálé vyhýbání se tématu možného členství Ukrajiny v EU, a to i přes legitimitu jejích aspirací podle Smlouvy o Evropské unii. EU zkrátka přistoupila na „červené linie“ namalované Moskvou. (Ciascai, 2014) Absence bezpečnostní agendy v projektu Východního partnerství a nesmělé využívání bezpečnostních nástrojů Společné zahraniční a bezpečnostní politiky ve východní Evropě, napříč početným konfliktům v oblasti, jen potvrzují obezřetnost Unie s ohledem na vztahy s Ruskou federací (Härtel, 2019).

K podpisu Asociační dohody mělo dojít na summitu Východního partnerství ve Vilniusu v roce 2013. Jen pár dní před začátkem summitu se ale prezident Ukrajiny Janukovič rozhodl ustoupit. (Ciascai, 2014) Upřednostnil ruskou nabídku v podobě

půjčky ve výši 15 milionů amerických dolarů a snížení ceny plynu dováženého z Ruska, a několik let vyjednávanou dohodu s EU nepodepsal.

Janukovič ale nesprávně odhadl náladu v ukrajinské společnosti. Jeho odmítnutí podpisu Asociační dohody mělo dopad i na Východní partnerství. Rezignace Ukrajiny na podpis dohod s EU odhalila dva politické jevy. Poukázala na neschopnost evropských vyjednavců přesvědčit nejvýznamnější z partnerských zemí, aby se připojila k EU, a potvrdila diferenciaci východních partnerů na dvě skupiny: orientované na EU (Gruzie, Moldavsko) a orientované na Rusko (Arménie, Ázerbájdžán); Ukrajina zůstala někde na pomezí, protože její politická reprezentace opět nedokázala udělat jasnou volbu ve vztahu k EU. (Ciascai, 2014)

Je možné, že podmínění podpisu Asociační dohody s Ukrajinou splněním v podstatě politických požadavků, jako propuštění bývalé premiérky Ukrajiny Julie Timošenkové z vězení, a absence jasné poasociační perspektivy pro Ukrajinu oslabily atraktivitu Unie, ale dvojakost a váhání ukrajinské administrativy vedené Viktorem Janukovičem ještě před summitem ve Vilniusu způsobily nejen mezinárodní diskreditaci Ukrajiny, ale i zhoršení vnitřních rozkolů v ukrajinské společnosti. (Howorth, 2017) Náhlé přeorientování Janukovičovy politiky na Moskvu už jen urychlilo radikalizaci politického klimatu v zemi. (Ciascai, 2014)

Vypuknutí Euromajdanu a dramatické události s tím spojené zaskočily jak Evropskou unii, tak Ruskou federaci, každý se k nastalé situaci však postavil jinak. Zatímco EU jednoznačně podpořila opozici, snažila se vstupovat do diskusí mezi ní a prezidentem a najít tak pro obě strany schůdné řešení, Rusko vnímalo snahy opozice a Evropské unie jako pokus o převrat, jehož účelem bylo svrhnout Janukoviče a dostat k moci prozápadně orientovanou vládu, která by posunula Ukrajinu blíže k Evropské unii a Severoatlantické alianci. Unie se pokoušela přesvědčit Rusko, že Asociační dohoda by po svém přijetí nijak nenarušila ruskou ekonomiku a je kompatibilní i s Euroasijskou hospodářskou unií (EHU)¹³, což byly obavy, které Rusko spojovalo s přijetím Asociační dohody s Ukrajinou již v průběhu vyjednávání. (Kuzio, 2023) Nutno podotknout, že Unie si ohledně EHU poněkud protiřečila. Český eurokomisař pro rozšíření a politiku sousedství Štefan Füle dříve v roce 2013 otevřeně

¹³ Aktuálně ji tvoří pět států: Ruská federace, Bělorusko, Kazachstán, Arménie a Kyrgyzstán. Ačkoliv se EHU podobá své západní předloze, paradoxně měl její vznik omezit hloubku vztahů zemí v prostoru Společenství nezávislých států (bývalých Sovětských republik) a EU.

řekl, že hluboká a komplexní zóna volného obchodu, která je součástí Asociační dohody s Ukrajinou, není kompatibilní s EHU. (Gehring et al., 2017; Howorth, 2017)

Ruská federace se ve spojitosti s Euromajdanem postavila na stranu Viktora Janukoviče a vlády. Rusko mělo celkově ze situace na Ukrajině velké obavy. Euromajdan ukázal, že postupně ztrácí svůj dávný vliv nejen na Ukrajině, navíc výsledek ukrajinských nepokojů měl velký potenciál ovlivnit i situaci v Rusku. (Nodia et al., 2017)

Brutální zásah na Majdanu v únoru 2014 však ukázal, že ani EU, ani Rusko nemá situaci pod kontrolou, napříč snahám obou stran. Unii se ale podařilo zprostředkovat jednání mezi prezidentem Janukovičem a opozicí. Nicméně Majdan dohodl odmítl a požadoval okamžité odstoupení Janukoviče z funkce. Ten kvůli následujícím událostem Ukrajinu opustil a našel azyl v Rusku. V Kyjevě se následně pod dohledem Evropské unie zformovala nová vláda, složená výhradně z prozápadně orientovaných politiků, což pouze posílilo ruský narativ o západním převratu a dost možná i zapříčinilo další vyhrocení situace. EU jednoznačně podpořila odhodlání nové ukrajinské vlády pokračovat v integraci do EU a Asociační dohoda se vrátila na stůl. Ukrajina ji nakonec podepsala s novým prezidentem Petrem Porošenkem 27. června 2014. (Ciascai, 2014)

Janukovičův neúspěch v řízení politické krize katalyzovaný výsledkem summitu ve Vilniusu a násilím, které doprovázelo zhroucení režimu, odhalily jednoznačnou roli Ruské federace v podkopávání územní celistvosti Ukrajiny, a to od konce února 2014.

Při anexi Krymského poloostrova byli EU, USA i Společenství národů v podstatě postaveni před hotovou věc. I když zde byly snahy situaci řešit, Rusko o nalezení řešení nejevilo žádný zájem. Západ se nedokázal shodnout, zdali by měl zakročit za pomoci vojenských prostředků. EU měla problém najít konsensus. (Filipec, 2017) Členské státy se sice shodovaly, že je potřeba na ruskou agresi rázně odpovědět, u podoby konkrétních kroků se už ale postoje jednotlivých států, ovlivněné ekonomickými či diplomatickými vztahy s Ruskou federací, rozcházejí. (Härtel, 2019)

Členské státy EU byly rozděleny kvůli zeměpisné poloze, historickým zkušenostem i ekonomickou závislostí na Rusku. (Howorth, 2017) Navzdory té však existovaly země, které byly vůči Rusku velmi kritické a prosazovaly přísné sankce a razantní reakci EU – Polsko, Estonsko, Litva, Lotyšsko. Estonský prezident Tomas Hendrik Ilves byl jednou z prvních hlav států EU, která přirovnala anexi Krymu k anexi Sudet nacistickým Německem v roce 1938. Litevská prezidentka Dalia Grybauskaitė v listopadu 2014 několikrát označila Ruskou federaci za teroristický stát. Polští lídři byli ve své rétorice k Rusku rezervovanější než jejich

kolegové v pobaltských zemích. Jejich postoj k nutnosti zpřísnit sankce EU vůči Rusku, pokud nebudou dodržovány mírové dohody, a k další eskalaci konfliktu je však jasný. (Vitkus, 2015; Steiner et al., 2022) Některé státy zaujaly mírnější postoj, ovšem stále podporovaly sankce (Česká republika, Německo) a některé byly velmi umírněné (Bulharsko, Řecko).

Rozkoly nastaly i v otázce dodávek zbraní do Ruska a na Ukrajinu. Německo, Rakousko, Itálie nebo Řecko dodávaly zbraně Rusku, zatímco Finsko, Polsko a Litva dodaly zbraně Ukrajině. Spojené království a Česká republika dodávaly zbraně oběma stranám. (Filipec, 2017) Bohužel neexistuje způsob, jak v takovém případě prosadit článek 24 Smlouvy o Evropské unii¹⁴, jelikož Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU nespadá do pravomocí Soudního dvora EU a je tedy pro členské státy závazná pouze politicky. Ve Smlouvě o EU je kromě toho také prohlášení, které zdůrazňuje, že ustanovení týkající se SZBP nebudou mít vliv na ustanovující právní základ, odpovědnost a pravomoci každého členského státu ve vztahu k vedení jeho zahraniční politiky, diplomacie a vztahů se třetími zeměmi. (Filipec, 2017) Ukrajinská krize tak může být dobrým příkladem roztříštěnosti evropské zahraniční politiky. Z tohoto důvodu byly první tři kola sankcí směřována hlavně na konkrétní osoby či instituce a jejich dopad na Rusko či vývoj krize byl malý. Rusko však bylo vyřazeno z dotačních programů Evropské rozvojové banky a několika dalších organizací. (Gaur et al., 2023)

Když se v létě 2014 začala situace vyostřovat, byla hlavní diplomatickou platformou pro dialog s Ruskem OBSE. Jednání byla vedena v tzv. *Normanském formátu*, kterého se účastnili zástupci Německa, Francie, Ukrajiny, Ruska a východoukrajinských separatistů. Zástupci Evropské unie se jednání neúčastnili. EU se v tom čase soustředila spíše na transformační proces v ukrajinské politice. (Howorth, 2017) Výsledkem Normanského formátu bylo podepsání první dohody z Minsku.

17. července 2014 nastal zásadní zvrat, když byl nad územím Ukrajiny sestřelen let MH17. Spojené státy po této události výrazně zostřily své sankce vůči Rusku a tlačily na EU, aby učinila totéž. Nová vlna evropských sankcí se zaměřila hlavně na finanční a energetický sektor ruské ekonomiky. (Gaur et al., 2023) I když tyto sankce již měly znatelný dopad na hospodářství Ruska, nebyly dostatečně silné, aby dokázaly přimět Rusko k jakémukoli

¹⁴ Článek 24; SEU: „Členské státy spolupracují na rozšiřování a rozvoji své vzájemné politické solidarity. Zdrží se jakéhokoli jednání, které je v rozporu se zájmy Unie nebo může snižovat účinnost jejího působení jako soudržné síly v mezinárodních vztazích.“

změně, ať už v zahraniční či domácí politice. (Steiner et al., 2022) Paradoxně měly opačný efekt. Sankce ještě více pozvedl popularitu Vladimíra Putina a rozdmýchaly novou vlnu ruského nacionalismu. Přispěly totiž k upevnění západu jakožto mocnosti, která aktivně usiluje o destabilizaci Ruska i jeho sousedů. (Mokryk & Padevět, 2023; Kuzio, 2023)

V lednu 2015 byl porušen klid zbraní, který ustanovila první minská dohoda a opět začaly boje. EU opětovně navázala na Normandský formát a zahájila nová jednání v běloruském Minsku. (Howorth, 2017) Intenzita bojů na jihovýchodě Ukrajiny se sice v průběhu roku 2015 snížila, ale klid zbraní vyžadovaný oběma minskými dohodami nikdy nebyl plně dodržován. Evropská unie později navázala trvání sankcí na plnění Minských dohod, čímž dala jasně najevo, že jsou tyto dohody podstatné pro další vývoj vztahů s Ruskou federací. Tížený efekt tohoto kroku se ale nedostavil. (Hellquist, 2016) Boje pokračovaly, pokračovaly tedy i sankce.

Anexe Krymu ukázala, že se Rusko nezdráhá radikálně změnit svou zahraniční politiku v regionech, které zahrnuje do své sféry vlivu (Gehring et al., 2017; Nodia et al., 2017), a je ochotné měnit mezi hard a soft power, případně kombinovat obojí, aby dosáhlo svých cílů. EU naopak zůstala u soft power a realpolitika¹⁵, která byla tolik potřebná, zůstala na jednotlivých členských státech a NATO. (Erciyas & Soydemir, 2022) V důsledku ukrajinské krize se výrazně změnilo bezpečnostní vnímání vztahů Evropské unie a Ruska. EU byla nucena přehodnotit své priority a oblasti jako sousedská politika se začaly více sekurizovat. (Härtel, 2019) V listopadu 2015 představila Evropská komise novou podobu Evropské sousedské politiky, která měla výrazně přispět k její diferenciaci a zohlednit tak rozdíly mezi jednotlivými státy, po čemž Ukrajina volala již v roce 2009. Vysoká představitelka Unie pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku Frederica Mogheriniová také přiznala, že Východní partnerství nebylo adekvátně komunikováno s partnerskými zeměmi a v konečném důsledku ani implementováno. (Härtel, 2019) Bezpečnostní agenda se brzy přesunula na NATO a EU část své hard power tak projektovala skrze alianci. (Erciyas & Soydemir, 2022) Doménou SZBP se staly sankce (Gaur et al., 2023).

Ukrajinská krize se v následujících letech ustálila ve formě vleklého válečného konfliktu na východě Ukrajiny a v roce 2017 se zdálo, že ztratila pozornost, jak evropských politiků, tak odborníků. Do centra pozornosti se v té době dostala předně migrační krize, jejíž začátek se počítá od srpna 2015, a hrozba terorismu, zejména po pařížských a bruselských

¹⁵ Zahraniční politika založená na mocenském kalkulu a národních zájmech.

útocích z listopadu 2015 a března 2016. (Cross & Karolewski, 2017) Ukrajina se opět dostala do středu pozornosti až s ruskými vojenskými manévry na ukrajinských hranicích v roce 2021. Znovu začala diskuse o stupňující se hrozbě ruské vojenské akce a rostoucím napětím mezi EU, Spojenými státy a Ruskem, kdy Ukrajina se ocitla uprostřed toho všeho. V reakci na ruské vojenské cvičení se NATO rozhodlo posílit své východní křídlo a rozmístit jednotky v Polsku a Rumunsku, s možností poslat vojáky spojenců přímo na území Ukrajiny se ale nepočítalo. (Erciyas & Soydemir, 2022)

Jak Evropská unie, tak Spojené státy se během roku 2021 snažily odvrátit hrozící ruskou invazi na Ukrajinu, bohužel Rusko nebylo nakloněno žádnému jednání. (Gaur et al., 2023) 24. únor 2022 se stal dnem, kdy Ruská federace napadla Ukrajinu hned z několika směrů, a je považován za vyvrcholení ukrajinské krize. (Masters, 2023)

Po uznání lidových republik v Doněcku a Luhansku a následné invazi ruské armády na Ukrajinu nastala v přístupu Unie razantní změna. EU a její členské státy jednotně a důrazně odsoudily válečnou agresi Ruska i protiprávní anexi regionů na jihovýchodě Ukrajiny. Od února 2022 pravidelně zasedá Evropská rada i Rada EU, aby jednala o situaci. Lídři EU opakovaně požadují, aby Rusko okamžitě ukončilo svoje vojenské akce, bezpodmínečně stáhlo veškeré ozbrojené síly z Ukrajiny a plně respektovalo její územní celistvost, svrchovanost a nezávislost.

V reakci na novou agresi EU také výrazně rozšířila své sankce proti Rusku. (Steiner et al., 2022) Na sankční seznam přibyl značný počet osob a subjektů. Ruské banky přišly o přístup k systému SWIFT¹⁶ a byl jim omezen přístup na kapitálové trhy Evropské unie. EU zakázala dovoz uhlí či ropy z Ruska. Pro všechna ruská letadla se uzavřel evropský vzdušný prostor. (Gaur et al., 2023) Na rozdíl od roku 2015 se evropské státy dohodly i na zákazu jakýchkoliv dodávek zbraní, munice či vojenských technologií do Ruska. (Masters, 2023) Současně poskytují humanitární, politickou, finanční i vojenskou pomoc Ukrajině. EU také pozastavila vysílání a licence několika Kremlem podporovaným médií, které jsou ruskou vládou využívány k manipulaci s informacemi a šíření dezinformací o invazi na Ukrajinu.

Na zasedání Evropské rady 23. června 2022 udělili představitelé EU Ukrajině tolik žádaný status kandidátské země EU. V této souvislosti vyzvali Evropskou komisi, aby jako

¹⁶ Společnost pro celosvětovou mezibankovní finanční telekomunikaci (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication, SWIFT) je belgická nezávislá společnost sloužící jako zprostředkovatel a vykonavatel finančních transakcí v mezinárodním platebním styku.

součást svého pravidelného balíčku týkajícího se rozšíření Radu informovala o plnění podmínek uvedených ve stanovisku Komise k ukrajinské žádosti o členství.

Evropská unie se angažovala v řešení krize na Ukrajině od jejího začátku a uplatňovala při tom svou moc hned na několika úrovních. Nelze ale přehlédnout přímý efekt, který měly události na Ukrajině na EU. Unie průběžně přizpůsobovala svou zahraniční i obrannou politiku v závislosti na zvratech během krize – Euromajdan, anexe Krymu, sestřelení letu MH17 (Hellquist, 2016; Cross & Karolewski, 2017), vojenské manévry ruské armády u ukrajinských hranic. Navzdory pluralitě názorů uvnitř Unie, jejímu víceúrovňovému systému rozhodování i složité mezinárodní situaci byla schopná na změny v krizi reagovat a vyvinout si směsici nástrojů k uplatnění své moci. Ať už šlo o sankce, uplatněné proti Ruské federaci po anexi Krymského poloostrova, institucionální i finanční pomoc Ukrajině v období po Euromajdanu či náhradní dodávky plynu na Ukrajinu, po jejím odstřihnutí od dodávek z Ruska, prostřednictvím zpětných toků z EU. (Cross & Karolewski, 2017)

Napříč obecnému přesvědčení mnoho autorů tvrdí, že si EU v krizi vede docela dobře. Nenechala se jí ochromit, dokázala poměrně rychle reagovat na národní i nadnárodní úrovni a byla schopná dlouho pokračovat ve své politice k Rusku i Ukrajině navzdory silnému tlaku lobbistických skupin i členských států. Cristian Nitoiu a Monika Sus ukazují, že EU je schopná využívat v krizi mimo tradiční sadu diplomatických nástrojů i nové nadnárodní nástroje, což poukazuje na inovační schopnost Unie. Jako příklad zmiňují misi Cox-Kwaśniewski, kterou Evropský parlament vyslal na Ukrajinu v letech 2013-2014. Nitoiu a Sus tvrdí, že mise byla umožněna krizí ve vztazích Evropské unie a Ukrajiny, která začala odcizením Ruska po přijetí Východního partnerství a zvolením Viktora Janukoviče prezidentem Ukrajiny v roce 2012. Mandát Pat Cox a Alexandra Kwaśniewski byl zpočátku omezen pouze na přihlížení soudnímu procesu s Julií Timošenkovou v létě 2012, později se ale podařilo přesvědčit rozpačité členské státy a Evropskou komisi, aby misi uznaly jako klíčový diplomatický nástroj. Mise umožnila evropskou parlamentní diplomacii a položila základy pro zapojení EU do ukrajinské krize. Nitoiu a Sus také poukazují na to, že v období Janukovičova prezidentství měly členské státy i instituce EU tendence přistupovat k autoritativním režimům poněkud naivně. (Nitoiu & Sus, 2017)

Michal Naturski a Karolina Pomorska se domnívají, že výjimečné krizové okolnosti na Ukrajině charakterizované zásadními nejistotami umožnily změnu v důvěře mezi členskými státy a orgány EU, kdy se vzájemná důvěra uvnitř Unie zvýšila souběžně

s klesající důvěrou ve vztahy s Ruskem. Tyto posuny v důvěře pak EU umožnily použít donucovací sílu vůči Ruské federaci a podpořit politicky a ekonomicky Ukrajinu. Natorski a Pomorská spojují tyto změny v důvěře se třemi klíčovými událostmi ukrajinské krize – anexí Krymu, sestřelením dopravního letadla MH17 a začátkem války v Donbase v srpnu 2014. (Natorski & Pomorska 2017)

V podobném duchu se vyjadřují i Mitchell Orenstein a Daniel Keleman, kteří ve svém článku *Trojští koně zahraniční politiky EU* tvrdí, že ukrajinská krize zvýšila důvěryhodnost evropské zahraniční politiky. Krize dle jejich názoru odhalila bezpečnostní hrozbu Evropě ze strany strategického partnera – Ruska, jelikož jeho agrese byla namířena přímo proti EU a jejímu vlivu na Ukrajině. Invaze na Krym, role Ruska při sestřelení dopravního letadla MH17 a zejména ruská propaganda týkající se těchto událostí vážně narušily důvěru členských států EU (Kuzio, 2015), zejména Německa, které dlouho dbalo na zachování vztahů s Ruskou federací. Bohužel schopnost nalézt kompromis ohledně sankcí zahraniční politiku EU institucionálně neposílila. Autoři poukazují zejména na absenci představitelů EU u vyjednávání Minských dohod. (Orenstein & Keleman, 2017) Normanský formát ale ukázal, jak velkou mezivládní silou se může EU stát, když je nucena vypořádat se s vážným vojenským konfliktem ve svém sousedství, o čemž vypovídá i jednota Unie při podpoře Ukrajiny po ruské invazi v únoru 2022.

Ukrajinská krize je těžkou zkouškou schopnosti členských států EU spolupracovat pod asymetrickým tlakem, s rozličnými ekonomickými obavami. I když mnozí odborníci považovali za nepravděpodobné, že by byly členské státy schopny vybudovat společnou zahraniční a bezpečnostní politiku a ve vážné krizi dosáhnout společného postoje, události rusko-ukrajinského konfliktu svědčí o opaku. Helene Sjursen a Guri Rosén mají za to, že tento konsensus členů Unie nebyl jen dočasnou reakcí na společnou bezpečnostní hrozbu ze strany Ruska, ale výsledek předchozí institucionalizace *normy spolupráce*. Ve svém článku naznačují, že reakce EU na krizi je důkazem dlouhodobé transformace evropských zahraničně-bezpečnostních struktur. EU si tuto normu spolupráce opět uzurpovala v souvislosti s událostmi roku 2022. (Sjursen & Rosén, 2017) Lze tedy říct, že ukrajinská krize odhalila, jak silná tato norma ve skutečnosti je, a uvědomuje si to jak Evropská unie, tak Ruská federace.

Taras Kuzio ale oponuje a tvrdí, že EU reagovala na ruskou anexi Krymu a válku v Donbase příliš slabě a její reakce připomínala reakci na ruskou invazi do Gruzie v roce 2008. Až po sestřelení letu MH17 přistoupila k tvrdším a efektivnějším sankcím.

Kuzio je také skeptický k přístupu Francie a Německa k Minským dohodám. Obě země totiž byly ochotné přijmout mnoho ruských požadavků ve snaze neeskalovat konflikt, místo aby jej skutečně řešily. Paříž i Berlín se více zajímaly o úspěch příměří z druhé dohody z Minsku, které Kuzio označuje za uspěchané, než aby naléhaly na zpřísnění sankcí. Během jednání Normandského formátu v Minsku však Rusko rozšířilo svou vojenskou podporu separatistům v Donbase. (Kuzio, 2017) Evropské diplomatické kroky byly pomalé a ve skutečnosti přispěly k vytvoření konfliktu na jihovýchodě Ukrajiny. Reakce EU na ukrajinsko-ruskou krizi byla omezena kvůli nepraktické struktuře a těžkopádným postupům, kdy rozhodnutí a politiky projednával a formuloval vysoký komisař, komisař pro rozšíření, Evropská služba pro vnější činnost, generální ředitel pro rozšíření, Evropská rada a diplomaté, vlády a parlamenty členských států.

Ukrajinská krize také ukázala velmi omezený přístup EU ke svému sousedství obecně. EU si neuvědomovala, že nemá téměř žádný vliv na ukrajinský reformní proces, protože prostřednictvím programu Východního partnerství nenabídla dostatečnou motivaci v podobě členství (Kuzio, 2017). Samotné Východní partnerství bylo kvaziselhání. Přestože evropské cíle, jako podpora řádné správy věcí veřejných v partnerských zemích, šíření evropských norem a hodnot nebo částečné přidružení k některým politikám EU, byly z hlediska politiky a strategie spíše opatrné a méně ambiciózní, byly vnímány jako hrozby pro Moskvu. Paradoxně, i když byly cíle Východního partnerství z velké části opomenuty, má dvě nepopíratelné přednosti. Prvním je skoncování s pokrytectvím týkajícím se vztahů EU s Ruskou federací, včetně tichého dodržování červených čar. Druhou zásluhou Východního partnerství je podpora a posílení proevropských elit a společností v některých východoevropských státech, jako je Ukrajina. Vzhledem k tomuto aspektu by EU mohla obnovit upravené a ambicióznější Východní partnerství, aby mohla reagovat efektivněji.

V evropském postoji došlo v souvislosti s ukrajinskou krizí k zásadní změně. Narozdíl od dřívějších krizových období přišla EU s jednotným a doposud udržitelným postojem založeným na sankčním režimu vůči Rusku. Tento odklon od dřívějšího chování Unie je zásadní, jelikož nadále zůstávají v působení dva silné negativní vlivy: Za prvé, skutečnost, že evropská zahraniční politika představuje směsici zahraničních politik různých aktérů (členských států, institucí EU) a je, i po revizi Lisabonskou smlouvou, silně intergovernmentalizovanou politikou EU. (Härtel, 2019) Všechny členské státy jsou si rovny v rozhodování ve věcech zahraniční politiky Unie a rozhodnutí musí být přijata jednomyslně.

Za druhé tu jsou vztahy s Ruskem, které jsou pro EU tradičně velmi rozporuplné, kvůli odlišným zájmům členských států.

V případě ukrajinské krize, na rozdíl například od konfliktu v Gruzii, se EU podařilo zvládnout ekonomické důsledky krize samotné i sankčního režimu, proto si mohla dovolit upřednostnit ve svém přístupu k Ukrajině její geopolitický rozměr. Evropské instituce sehrály a stále hrají velmi důležitou roli v koordinaci a řízení sankcí proti Rusku, přičemž EU do značné míry kompenzuje členským státům dopady krize na národní ekonomiky. To společně s vysokou informovaností vytvořilo nezbytný pocit jistoty a zvýšilo důvěru v EU. Obojí je podstatné pro udržení jednotného postupu. (Steiner, 2022)

Jak již bylo v této práci zmíněno, hlavním nástrojem evropské zahraniční politiky byly a jsou sankce, jejichž cílem bylo vytvořit tlak na do konfliktu zapojené elity a ovlivnit tak směr ruské zahraniční politiky. Přestože v roce 2015 panovalo všeobecné přesvědčení, že EU je schopná udržet sankční režim maximálně 18 měsíců, sankce vůči Rusku přetrvaly v téměř neměnné podobě až do roku 2022. Již krátce po jejich uvalení v roce 2014 se však objevila první kritika jejich účinnosti a do roku 2022 nedosáhly žádného ze zahraničněpolitických cílů v urovnání rusko-ukrajinských vztahů.

Výzkum dopadu sankcí z roku 2016 ukazuje, že sankce vedly ke zpomalení hospodářského růstu a celkovému omezení obchodu sankciovaných subjektů. Zasažené firmy byly nuceny změnit zdroje financování, dodavatele i zahraniční akce a v Rusku tak vznikl tlak na vládu, aby učinila kroky, které by zredukovaly negativní dopady sankčního režimu. Reakce ruské vlády však byla jiná, než jakou EU očekávala (nebo v jakou doufala). Namísto na příčinu uvalení sankcí se zaměřila na jejich dopad a rozhodla se podpořit zasažené firmy, což částečně kompenzovalo ztráty v jejich obchodní síle a snížilo efektivitu samotných sankcí, jejichž negativní dopady se tak projevovali silněji mimo strategické sektory, na které byla zaměřena vládní podpora. (Gaur, 2023) Pokud se sankcím nepodaří zasáhnout strategické oblasti, jejich vliv se značně sníží.

Podstatnou chybou se ukazuje být bod, který jsem dříve ve své práci vyzvedla, a to je čas. Konkrétně doba, po kterou se Unii daří držet sankční režim v chodu. I když z pohledu vnitřního fungování dokazuje schopnost členských států a institucí EU se dohodnout a udržet si jednotu, ve vztahu k probíhající krizi je tomu jinak. Ukazuje se totiž, že silné sankce mají negativní dopad jen v krátkodobém horizontu. Sankciované společnosti vykazují náklady v důsledku restrikcí, ve většině případů ale nemají nikterak znatelný dopad ani na obrat,

ani na zaměstnanost daných firem. Výkonnost se dokonce s postupem času zlepšuje, což značí, že si dokázaly vyvinout efektivní strategie, jak se s negativy vypořádat a případným ztrátám zabránit. (Gaur, 2023) Ani posílení sankcí v souvislosti s invazí v únoru 2022 na tomto nic nezměnilo. I přes počáteční negativní efekt na ruskou ekonomiku, nedošlo v situaci k žádné změně.

Závěr

Jako většina postkomunistických zemí ve střední a východní Evropě, vyhlásila Ukrajina po pádu východního bloku směřování „zpět do Evropy“. Následovala řada prohlášení a snah o prohloubení vztahů s Evropskou i integrační úsilí. Ovšem reakce ze strany EU na ukrajinské integrační ambice a naléhání byla dosti zdrženlivá. I když EU uvítala snahy o nastavení evropského směřování země, opakovaně vyžadovala realizaci nutných politických a ekonomických reforem, zejména vyzdvihovala potřebu posílení demokracie a vlády zákona. (Marchuk, 2022)

Rozšíření EU o bývalé země komunistického bloku v roce 2004, které udělalo z Ukrajiny přímého souseda EU, i pád autoritativního režimu Leonida Kučmy a provýchodně orientované vlády, doprovázený Oranžovou revolucí volající po jasném proevropském směřování, byly událostmi, které měly potenciál revidovat zdrženlivé vztahy. K žádné významné revizi však nedošlo. (Howorth, 2017) Porevoluční vlády nedokázaly udělat výrazný pokrok v implementaci vyžadovaných reforem, a to i kvůli velmi nestabilní vnitropolitické situaci, která vyvolala dvoje předčasné parlamentní volby a opakující se střety mezi prezidentem a premiérem. Geografické přiblížení EU a Ukrajiny sice přimělo Unii přehodnotit svůj skeptický postoj k ukrajinským integračním snahám, ale i tak trvalo poměrně dlouho, než jasně formulovala svůj postoj.

Náznak komplexní strategie přinesla až Evropská sousedská politika. Tu ale Ukrajina přijala se značnou nedůvěrou. ENP nenabízela tolik, kolik Ukrajina od podobného projektu očekávala. Nabídla jen velmi málo nových úrovní vztahů a nepředstavila dostatek motivujících podnětů. Vůbec největším zklamáním však bylo, že dokument zřizující ENP opět nepřinesl jakoukoliv možnost eventuálního členství. (Howorth, 2017) Nejdůležitější krok pod záštitou ENP bylo přijetí Akčního plánu. (Ciascai, 2014) Jeho plnění je ale zpětně hodnoceno spíše negativně. I když 224 z 227 vládních návrhů z let 2005 až 2008 bylo v souladu s obsahem Akčního plánu, naplňovaly pouze 11 ze 73 stanovených priorit.

Ohledně ukrajinských nedostatečných reformních snah však musím připustit, že by mohly být úspěšnější a efektivnější, kdyby EU nebyla jen jejich tichým pozorovatelem, ale pobídla by Ukrajinu ke změnám. „Odměny“ v podobě statutu tržní ekonomiky (2005) za demokratický průběh druhého kola prezidentských voleb 2004 nebo pomoc, poskytnutá Ukrajině, aby se mohla stát členem Světové obchodní organizace (2008), za spravedlivé parlamentní volby v roce 2006 a 2007 se ukázaly být docela efektivní. EU však Ukrajině nepředložila dostatečnou motivaci pokračovat, kterou mohl být například příslib budoucího

členství v EU, po kterém Ukrajina dlouhodobě volala, bez ohledu na to, jak vzdálené by bylo naplnění takového příslibu.

Ani projekt Východního partnerství nebyl Ukrajinou přijat s velkým nadšením. Opět se nenaplnila její očekávání potenciálního členství v Unii a ani další aspekty, jako Asociační dohoda nebo záměr vybudovat zónu volného obchodu, nebyly přivítány právě vřele, jelikož by na ně Ukrajina velmi pravděpodobně dosáhla, i kdyby na tento projekt nedošlo. Náročné politické a strategické zkoumání, ke kterému se EU v rámci Východního partnerství přiklonila, také dalo najevo zdrženlivost Evropské unie vůči Rusku. Za příklad může být považováno i neustálé se vyhýbání diskusi o členství Ukrajiny v EU nebo absence bezpečnostní agendy a jen velmi ojedinělé užívání nástrojů SZPB ve východní Evropě, navzdory početným konfliktům.

Kroky EU v rámci Východního partnerství mohou být považována za katalyzátor vypuknutí ukrajinské krize. Bylo to Janukovičovo odmítnutí podpisu Asociační dohody s EU, tedy základního pilíře Východního partnerství, které dalo do pohybu kolo událostí. Náhlé přeorientování Ukrajiny z EU na Moskvu urychlilo radikalizaci politického klimatu v zemi. Vypuknutí Euromajdanu a dramatické události s tím spojené EU zaskočilo a s odstupem času je možné bez větších pochyb říct, že měly zásadní vliv na zahraniční politiku Unie jak vůči Ukrajině, tak i vůči Ruské federaci, která vystupovala proti ukrajinské Asociační dohodě i proti Východnímu partnerství jako takovému dlouhodobě.

Euromajdan vyzdvihl na světlo nejen názorové rozkoly v ukrajinské společnosti, ale i vliv Ruska ve východní Evropě, který EU podcenila. Při anexi Krymu se členské státy sice shodovaly, že je potřeba na ruskou agresi rázně odpovědět, u podoby konkrétních kroků se už ale postoje jednotlivých států, ovlivněné ekonomickými či diplomatickými vztahy s Ruskou federací, rozcházely. Společné zahraniční a bezpečnostní politice EU, které se věnuje druhá kapitola, historicky náleží specifické postavení, které je dáno neochotou členských států delegovat pravomoc vykonávat zahraniční politiku na supranacionální úroveň. Mechanismus fungování konsekventně není plně integrován, což má za následek kritiku nedostatečné efektivnosti a koherence. Tento stav se pokusila řešit i poslední revize Smlouvy o Evropské unii. Ve Smlouvě o EU je však vedle článku 24 i prohlášení, které zdůrazňuje, že ustanovení týkající se SZBP nebudou mít vliv na ustanovující právní základ, odpovědnost a pravomoci každého členského státu ve vztahu k vedení jeho zahraniční politiky, diplomacie a vztahů se třetími zeměmi. To společně s přetrvávajícím jednomyslným hlasováním představuje hrozbu snadné paralýzy evropské zahraniční politiky.

Anexe Krymu ukázala, že se Rusko nezdráhá radikálně změnit svou zahraniční politiku v regionech, které zahrnuje do své sféry vlivu. (Masters, 2023) V důsledku ukrajinské krize se výrazně změnilo bezpečnostní vnímání vztahů Evropské unie a Ruska. EU byla nucena přehodnotit své priority a oblasti jako sousedská politika se začaly více sekurizovat. V listopadu 2015 představila Evropská komise novou podobu Evropské sousedské politiky, která měla výrazně přispět k její diferenciaci a zohlednit rozdíly mezi jednotlivými státy, po čemž Ukrajina volala již v roce 2009.

Navzdory pluralitě názorů uvnitř Unie, jejímu víceúrovňovému systému rozhodování i složité mezinárodní situaci byla schopná na změny v krizi reagovat a vyvinout si dosti rozmanitou směsici nástrojů k uplatnění své moci. Ať už jde o institucionální i finanční pomoc Ukrajině v období po Euromajdanu, sankce, uplatněné proti Ruské federaci po anexi Krymského poloostrova, či náhradní dodávky plynu na Ukrajinu, po jejím odstřihnutí od dodávek z Ruska, prostřednictvím zpětných toků z EU.

Když se v průběhu roku 2021 začala opětovně vyostřovat situace na východě Ukrajiny a Rusko oznámilo vojenské cvičení podezřele blízko hranic s Ukrajinou, bylo jasné, že se k něčemu schyluje. Po uznání lidových republik v Doněcku a Luhansku a následné invazi ruské armády na Ukrajinu nastala v přístupu Unie razantní změna. EU a její členské státy jednotně a důrazně odsoudily válečnou agresi Ruska i protiprávní anexi regionů na jihovýchodě Ukrajiny. Od února 2022 pravidelně zasedá Evropská rada i Rada EU, aby jednala o situaci. Lídři EU opakovaně požadují, aby Rusko okamžitě ukončilo svoje vojenské akce, bezpodmínečně stáhlo veškeré ozbrojené síly z Ukrajiny a plně respektovalo její územní celistvost, svrchovanost a nezávislost.

Na první výzkumnou otázku, položenou v úvodu práce: *Jak se měnila pozice Ukrajiny ve Společné zahraniční a bezpečnostní politice EU mezi lety 2004-2022?* tedy můžeme odpovědět následovně. Evropská unie byla dlouhou dobu vůči Ukrajině velmi opatrná a vystupovala dosti odtažitě. Politický vývoj na Ukrajině před i po roce 2004 ukazoval, že demokracie v zemi je nestabilní a samotný proces demokratizace dosti obtížný. I když Ukrajina opakovaně už od 90. let prohlašovala, že se chce připojit k Evropě a stát se součástí západu, jednotlivé politické kroky jejích představitelů to ne vždy odrážely, což se následně projevilo i na budování či prohlubování vztahů s EU. Výraznější změny v pozici Ukrajiny v rámci evropské zahraniční politiky můžeme pozorovat okolo zvrátových událostí. Oranžová revoluce ukázala Unii, že na Ukrajině převládají, i když lehce, proevropské názory. (Howorth, 2017) Nově připojené země vyjádřily otevřeně svou podporu

prezidentskému kandidátovi Viktorovi Juščenkovi, a i EU k němu našla jisté sympatie. Podpora vzniku projektu Východního partnerství napříč členskými státy i institucemi EU potvrzuje, že si Unie začala uvědomovat, že je třeba vzít ukrajinské integrační snahy v potaz. I když Juščenkovo prezidentské období nepřineslo očekávané výsledky, ani ve vnitřních reformách, ani ve vztazích s EU, představuje stále první z výrazných změn pozice.

Další zvrátovou událostí byl Euromajdan, případně jeho příčina, tedy nepodepsání Asociační dohody mezi EU a Ukrajinou na summitu Východního partnerství ve Vilniusu. Janukovičovo odmítnutí podpisu Asociační dohody upozornilo EU na velikost vlivu Ruska na Ukrajině. (Nodia et al., 2017) Je v zájmu evropské bezpečnosti, aby její sousedství bylo stabilní. Dramatické události doprovázející demonstrace na Kyjevském Majdanu však o velké stabilitě nesvědčily, což dotlačilo Unii k angažování se, ve snaze uklidnit situaci. Zprostředkovala dohodu mezi prezidentem Janukovičem a opozicí. Když později prezident uprchl ze země, dohlížela na sestavení nové vlády.

Třetí změna pozice následovala hned záhy. Dovolím si tvrdit, že EU sama měla podíl na událostech, které ji zapříčinily, i když rozhodně ne plánovaný nebo předpokládaný. Skutečnost, že vláda, jež byla sestavena pod pohledem EU, se skládala výhradně z prozápadně orientovaných politiků, podpořila ruský narativ týkající se Euromajdanu. (Erciyas & Soydemir, 2022) Anexe Krymu a vypuknutí konfliktu v Donbase se udály rychle za sebou, proto si dovolím je spojit se stejnými změnami ukrajinské pozice. (Härtel, 2019) Ukrajina, hlavně její geopolitická důležitost, se dostala do popředí právě s prvními projevy agresivní a protizápadní zahraniční politiky Ruské federace. (Gehring et al., 2017) EU se ale opatrně, ale jednotně postavila za Ukrajinu, a to i napříč důležitosti, která byla členskými státy stále přikládána vztahům s Ruskem. Sestřelení letu MH17 17. července 2014 donutilo EU se ještě více přiklonit na stranu Ukrajiny a zpřísnit sankce, kterými se dříve postavila proti Rusku (Cross & Karolewski, 2017). Říct, že si EU vybrala Ukrajinu místo Ruska v té době bylo předčasné, jelikož i během jednání Normanského formátu v Minsku byly evropští představitelé ochotní udělat ruské straně mnoho ústupků, pomyslné misky vah evropské zahraniční politiky se ale vychýlily směrem k Ukrajině.

Poslední, ale nejzásadnější zlomovou událostí je invaze ruské armády na Ukrajinu, ke které došlo 24. února 2022. K invazi ruské armády ale došlo i napříč všem snahám EU i americké diplomacie. Cílem všech unijních kroků bylo dosažení změn v ruské veřejné politice. Vypuknutí války je ale přímým ukazatelem toho, že všechny selhaly. Evropská unie

se zcela postavila na stranu Ukrajiny. Podporuje ji humanitárně, finančně, politicky i vojensky. Nejvýznamnější změna pozice Ukrajiny v SZBP v přímé návaznosti na ruskou invazi nastala 23. června 2022, kdy byl Ukrajině udělen status kandidátské země.

V odpovědi na druhou výzkumnou otázku: *Jaký vliv měla ukrajinská krize na Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku EU?*

Ukrajinská krize představuje jednu z nejzávažnějších krizí v těsném sousedství EU. Zpochybňuje její základní hodnoty, zájmy a potenciálně i samotnou existenci Unie. Průběžně přizpůsobovala svou zahraniční i obrannou politiku v závislosti na zvratech během krize. Ukrajinská krize představuje těžkou zkouškou schopnosti členských států EU spolupracovat pod asymetrickým tlakem, s rozličnými ekonomickými obavami. Narozdíl od dřívějších krizových období přišla EU s jednotným a doposud udržitelným postojem založeným na sankčním režimu vůči Rusku. Narozdíl například od konfliktu v Gruzii v roce 2008, se EU podařilo zvládnout ekonomické důsledky krize samotné i sankčního režimu, proto si mohla dovolit upřednostnit ve svém přístupu k Ukrajině její geopolitický rozměr.

Dosavadní nepříliš pozitivní vývoj na Ukrajině tak nemusí znamenat, že by se EU nedokázala s nastalou krizí vyrovnat. Unie se do řešení zapojovala od samotného začátku. Hodnocení autorů se poněkud liší, pokud jde o to, co mohla udělat lépe, nebo zdali mohla udělat více, shodují se ale na tom, že nebyla pouze tichým pozorovatelem, a uznávají, že přizpůsobovala svou zahraniční politiku vývoji krize, včetně Euromajdanu, anexi Krymu, sestřelení letu MH17 nebo přímému útoku ruských jednotek na ukrajinské území.

V krizi byly vedle tradičních diplomatických nástrojů využívány i nové nadnárodní nástroje. Cristian Nitoinu a Monika Susová uvádí jako příklad misi Cox-Kwaśniewski, kterou Evropský parlament vyslal na Ukrajinu v letech 2013-2014 a jejíž mandát se v průběhu měnil. Tato mise fakticky umožnila evropskou parlamentní diplomacii, která na evropské úrovni představuje nový diplomatický nástroj, jehož vznik je přímým důsledkem ukrajinské krize.

Michal Naturski a Karolina Pomorska vyzdvihují přesuny v důvěře mezi členskými státy Evropské unie a jejími institucemi, které byly podníceny situací na Ukrajině a umožnili EU použít prostřednictvím SZBP donucovací sílu vůči Rusku. Tuto myšlenku podporují i Mitchell Orenstein a Daniel Keleman, kteří říkají, že ukrajinská krize zvýšila důvěryhodnost evropské zahraniční politiky. V důsledku čehož se členskými státy EU podařilo najít konsensus a formulovat společný postoj k ukrajinské krizi i napříč svým národním zájmům.

Helene Sjursenová a Guri Rosén toto přímo nerozporují, dodávají ale, že stejně tak je společná reakce Unie důkazem dlouhodobé transformace evropských zahraničně bezpečnostních struktur, což by znamenalo, že vliv ukrajinské krize je v tomto směru pouze částečný.

Jolyon Howorth a Taras Kuzio samostatně tvrdí, že se EU v důsledku krize stala více omezenou. Howorth zjišťuje, že krize vyvolala viditelnou reakci ze strany EU, ale také vedla k tomu, že z Evropy zaznělo příliš mnoho hlasů v různých konfiguracích, z nichž některé byly v rozporu s jinými, a nakonec tak podkopala vliv EU jako celku. Podle Kuzia zase vlastní hmotné zájmy členských předčily evropské hodnoty a omezily schopnost EU ovlivnit krizi. To by poukazovalo na to, že vliv krize na SZBP, případně EU jako celek by byl spíše negativní.

Vojenský konflikt bývá často výraznou vnější hybnou silou integrace, ukrajinská krize tak měla potenciál mít na SZBP mnohem větší vliv, než jaký můžeme aktuálně pozorovat. EU přizpůsobovala své kroky zvrátům v krizi, což by se dalo považovat za přirozenou reakci. Nestala se však katalyzátorem žádné výrazné institucionální změny, která by ovlivnila rozhodovací proces či pravomoci Evropské unie na poli zahraniční politiky.

Toto téma je stále aktuální a rozhodně tak čítá velké možnosti dalšího výzkumu. S ohledem na události posledních dvou let je možné, že pro posouzení vlivu ukrajinské krize na EU a její zahraniční politiku je zkrátka ještě příliš brzy a její skutečné důsledky se v tomto směru projeví až s větším odstupem.

Anotace

Pro Ukrajinu je už od doby prohlášení její nezávislosti v roce 1991 otázka integrace a bližší spolupráce se západem velmi důležitá a její důležitost je dnes aktuálnější než kdy dřív. Strategickým cílem ukrajinské zahraniční politiky je stále volba proevropského integračního směru. Práce objasňuje některé okolnosti vzniku Ukrajinské krize a poukazuje na nedostatky SZBP. Za stěžejní události práce považuje Oranžovou revoluci, anexi Krymského poloostrova Ruskou federací, vypuknutí vojenského konfliktu v oblasti Donbasu na jihovýchodě Ukrajiny, uznání separatistických lidových republik v Doněcku a Luhansku Ruskem a ruský útok na Ukrajinu v roce 2022.

Since its independence in 1991, the issue of integration and closer cooperation with the West has been very important for Ukraine, and its importance is now more topical than ever. The strategic goal of Ukraine's foreign policy is still the choice of a pro-European integration direction. The work clarifies some of the circumstances of the origin of the Ukrainian crisis and points out the shortcomings of the CFSP. It considers the Orange Revolution, the annexation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation, the outbreak of military conflict in the Donbas region in southeastern Ukraine, the recognition by Russia of the separatist People's Republics in Donetsk and Luhansk and the Russian attack on Ukraine in 2022 as the main events of the work.

Zdroje

Alcidi, C. Shamsfakhr, F. & Poctica, D. (2023) *How successful have Western sanctions against Russia actually been?* CEPS. Dostupné z: <<https://www.ceps.eu/ceps-publications/how-successful-have-western-sanctions-against-russia-actually-been/>>

(11.3.2023)

Ciascai, G. (2014). The Eastern Partnership of the EU – The Challenges and the Opportunities in the Context of the Ukraine's Crisis. *CES Working Papers*, 6(2A), 31-38.

Council of the European Union: *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit*, Praha, 7.5.2009. Dostupné z:

<http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf>

(26.4.2023)

Council of the European Union: *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit*, Varšava, 30.9.2011. Dostupné z:

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/124843.pdf>

(26.4.2023)

Cross, M. K. D., & Karolewski, I. P. (2017). What Type of Power has the EU Exercised in the Ukraine-Russia Crisis? A Framework of Analysis. *Journal of Common Market Studies*, 55(1), 3-19.

Directorate-General for External Policies of the Union: *The Lisbon Treaty and its Implications for CFSP/ESDP*, Briefing paper, Brusel, 4.2.2008 Dostupné z: <<https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/200805/20080513ATT28796/20080513ATT28796EN.pdf>> (26.4.2023)

Emerson, M., & Blockmans, S. (2022). *The New Agenda for the EU's Enlargement and Neighbourhood Policies*. Centre for European Policy Studies. Dostupné z:

<<https://www.ceps.eu/ceps-publications/the-new-agenda-for-the-eus-enlargement-and-neighbourhood-policies/>> (10.11.2023)

Erciyas, A., & Soydemir, A. (2022). Transformation of the EU Common Security and Defence Policy after 2014 Regarding Ukraine Crisis. *The Journal of Security Studies*, 18(41), 1-30.

Evropská unie (2022) *EU-Ukraine relations – factsheet*. Dostupné z: <https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-ukraine-relations-factsheet_en> (26.4.2023)

Fiala, P., Pitrová, M., & Krutílek, O. (2018). *Evropská unie* (3. vyd.). Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).

Filipec, O. (2017). (In)efficiency of EU Common Foreign and Security policy: Ukraine, Brexit, Trump and beyond. *Slovak Journal of Political Sciences*, 17(3), 279-298.

Gaur, A., Settles, A., & Väättänen, J. (2023). Do Economic Sanctions Work? Evidence from the Russia-Ukraine Conflict. *Journal of Management Studies*, 60(6), 1391-1414.

Gänzle, S., & Sens, A. (Eds.). (2007). *The Changing Politics of European Security: Europe Alone?* Palgrave Macmillan.

Gehring, T., Urbanski, K., & Oberthür, S. (2017). The European Union as an Inadvertent Great Power: EU Actorness and the Ukraine Crisis. *Journal of Common Market Studies*, 55(4), 727-743.

Härtel, A. (2019). The EU Member States and the Crisis in Ukraine: Towards an Eclectic Explanation. *Romanian Journal of European Affairs*, 19(2), 87-106.

Hellquist, E. (2016). Either with us or against us? Third-country alignment with EU sanctions against Russia/Ukraine. *Cambridge Review of International Affairs*, 29(3), 997-1021.

Hodač, J., & Strejček, P. (2008). *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě* (1. vyd.). Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.

Howorth, J. (2017). 'Stability on the Borders': The Ukraine Crisis and the EU's Constrained Policy Towards the Eastern Neighbourhood. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 55(1), 121-136.

Jones, S. (2007). *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511491443

Karolewski, I. P., & David Cross, M. K. (2017). The EU's Power in the Russia-Ukraine Crisis: Enabled or Constrained. *Journal of Common Market Studies*, 55(1), 137-152.

Krastev, I., & Leonard, M. (2022). *The crisis of European security: What Europeans think about the war in Ukraine*. European Council of Foreign Relations. Dostupné z: <https://ecfr.eu/publication/the-crisis-of-european-security-what-europeans-think-about-the-war-in-ukraine/> (10.11.2023)

Kubicek, P. (2005). The European Union and democratization in Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 38(2), 269-292.

Kuzio, T. (2015). Competing Nationalisms, Euromaidan, and the Russian-Ukrainian Conflict. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 15(1), 157-169.

Kuzio, T. (2017). Ukraine between a Constrained EU and Assertive Russia. *Journal of Common Market Studies*, 55(1), 103-120.

Kuzio, T. (2023). Imperial nationalism as the driver behind Russia's invasion of Ukraine. *Nations and Nationalism*, 29(1), 30-38.

Kuzio, T. (2022). Why Russia Invaded Ukraine. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 21, 40–51.

Kuzio, T. (2016). The Orange and Euromaidan Revolutions: Theoretical and Comparative Perspectives. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, 2, 91–115.

Marchuk, V. (2022). *Ukraine's European Integration in the Political Dimension of Central and Eastern Europe*. Academia.

Masters, J. (2023). *Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia*. Council on Foreign Relations. Dostupné z: <<https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>> (2.11.2023)

Mocanu, O. (2009). *The Eastern Partnership – A Premise for an Enhanced EU-Eastern Neighbours Cooperation Relationship*. SSRN. Dostupné z: <<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1517754>> (12.4.2023)

Mokryk, R. (2017). *Anexe Krymu v roce 2014*. Encyklopedie migrace. Dostupné z: <<https://www.encyclopediaofmigration.org/vlada-vladimira-putina-prvnich-dvou-funkcnich-obdobich-2000-2008-2/>> (25.4.2023)

Mokryk, R., & Padevět, J. (2023). *Hovory o Ukrajině*. Academia.

Natorski, M., & Pomorska, K. (2017). Trust and Decision-making in Times of Crisis: The EU's Response to the Events in Ukraine. *Journal of Common Market Studies*, 55(1), 54–70.

Nitoiu, C., & Sus, M. (2017). The European Parliament's Diplomacy – a Tool for Projecting EU Power in Times of Crisis: The Case of the Cox-Kwasniewski Mission. *Journal of Common Market Studies*, 55(1), 71–86.

Nitoiu, C., & Sus, M. (2019). Introduction: The Rise of Geopolitics in the EU's Approach in its Eastern Neighbourhood. *Geopolitics*, 24(1), 1–19.

Nodia, G., Cenușă, D., & Minakov, M. (2017). Democracy and its Deficits: The path towards becoming European-style democracies in Georgia, Moldova and Ukraine. *CEPS Working Document*, 12.

Orenstein, M. A., & Kelemen, R. D. (2017). Trojan Horses in EU Foreign Policy. *Journal of Common Market Studies*, 55(1), 87–102.

Paikin, Z. (2022) In the shadow of war. CEPS. Dostupné z: < <https://www.ceps.eu/in-the-shadow-of-war/> > (26.3.2023)

Putin, V. (2021). *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians*. Kremlin.ru. Dostupné z: <<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/66181> > (12.3.2023)

Rada Evropské unie: tisková zpráva, (21.6.2021) *Protiprávní anexe Krymu a Sevastopolu Ruskem: Rada prodloužila sankce o další rok*. Dostupné z: <<https://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2021/06/21/russia-s-illegal-annexation-of-crimea-and-sevastopol-council-renews-sanctions-for-a-further-year/>> (12.3.2023)

Reassessing the European Neighbourhood Policy. (12.6.2007). *European Report*. Dostupné z: <<https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/11483.pdf> > (26.4.2023)

Rösch, F. (2022). Realism, the War in the Ukraine, and the Limits of Diplomacy. *Analyse & Kritik*, 44(2), 1-16.

Rusko pořádá vojenské cvičení u ukrajinských hranic se 3000 vojáky. Zapojené jsou tanky i bojová vozidla. (11.1.2022). IROZHLAS.cz. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/rusko-vojenske-cviceni-ukrajinske-hranice_2201112117_btk > (25.4.2023)

Ruský prezident podepsal dekret o uznání samozvaných republik na Donbasu. Sekundovali mu jejich lídři. (21.2.2022). IROZHLAS.cz. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/ukrajina-nezavislost-povstaleckych-republika-uznani-rusko_2202211709_zuj > (25.4.2023)

Rychlík, J., Magocsi, P. R., & Zilynskyj, B. (2015). *Dějiny Ukrajiny* (1. vyd.). NLN, Nakladatelství Lidové noviny.

Schäffer, S., & Tolksdorf, D. (2009). *The Eastern Partnership - "ENP plus" for Europe's Eastern neighbors*.

Sjursen, H., & Rosén, G. (2017). Arguing Sanctions. On the EU's Response to the Crisis in Ukraine. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 55(1), 20-36.

Steiner, N. D., Berlinschi, R., Farvaque, E., Fidrmuc, J., Harms, P., Mihailov, A., Neugart, M., & Stanek, P. (2022). Rallying around the EUflag: Russia's invasion of Ukraine and attitudes toward European integration. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 61(2), 283-301.

Telò, M. (2007). *Europe: A Civilian Power?: European Union, Global Governance, World Order*. Palgrave Macmillan.

Vitkus, G. (2015). Towards Stronger Normative Power: The Nature of Shift in EU Foreign Policy in the Context of the Crisis in Ukraine. *European Integration Studies*, 9(1), 8-19.

Vieira, A. (2016). Ukraine, Russia and the Strategic Partnership Dynamics in the EU's Eastern Neighbourhood: Recalibrating the Eu's "Self", "We" and "Other." *Cambridge Review of International Affairs*, 29(1), 128-150.